

MAGYAR KATA

MEGTÁMADOTT KÉPVISELŐVÁLASZTÁSOK 1905-BEN BUDAPEST II. ÉS IV. KERÜLETÉBEN

Bevezetés

A dualizmus kori képviselőválasztások nemcsak a korabeli sajtó figyelmének keresztüzében álltak, hanem a korszak egyes jelentős alakjainak önéletírásaiban, emlékirataiban illetve a szépirodalomban is felbukkannak bizonyos országgyűlési választásokhoz kapcsolódó valós vagy fiktív történetek.¹ A történetek közül is jó néhányan foglalkoztak az 1867 utáni választások számos aspektusával, a választások átfogó jellemzőinek ismertetésétől egyetlen kerület adott évi választását bemutató esettanulmányokig.²

Jelen tanulmányban az 1905-ös év két budapesti választását mutatom be. Ez alkalommal a szövetkezett ellenzék pártjai a kormánypárt felett győzelmet arattak

1 Pl. ld. *Krausz Simon*: Életem. Krausz Simon visszaemlékezései. Bp., 1937., *Mikszáth Kálmán*: Két választás Magyarországon, kiad. Bisztray Gyula, Bp., Akadémiai Kiadó, 1958 (*Mikszáth Kálmán Összes Művei*, 9.).

A tanulmány a 2014 áprilisában leadott BA szakdolgozatom átdolgozásából született. Konzulensem, dr. Pajkossy Gábor habilitált egyetemi docens segítségéért ez úton is köszönetet mondok.

2 A teljesség igénye nélkül emlitenék a tanulmány további részéhez közvetlenül fel nem használt néhány munkát: *Csekő Ernő*: Két választás Pincehelyen. Az 1901. évi véres országgyűlési képviselőválasztás. In: *Levéltári Szemle*, 49. (1999) 1. sz. 22–29. p., *Uő.*: Bűnösség és felelősség kérdése egy tragédiába torkollott képviselőválasztás kapcsán. Pincehely. 1901. In: *Bűn és bűnhődés* 1. Szerk.: Bana József. Győr, 2000. 34–59. p. (*Győri Tanulmányok* 23.) és *Uő.*: Sors-húzás, furfang, csel, csalás. Játék a dualizmus kori választásokkal? In: *Homo ludens*. Szerk.: Bana József. Győr, 2002. 17–34. p. (*Győri Tanulmányok* 26.); *Gerhard Péter*: Az 1878-as és az 1881-es országgyűlési képviselő-választások a budapesti IX. választókerületben. In: *Fons*, 15. (2008) 4. sz. 375–424. p., *Uő.*: A választás topográfiája. Az 1878-as pesti országgyűlési képviselő-választás korteshadjáratának térhasználata. In: *Korall*, 45. sz. (2011) 136–161. p.; *Horváth J. András*: Józsefváros választópolgársága az 1884. évi képviselőválasztás tükrében. In: *Fons*, 5. (1998) 4. sz. 481–526. p.; *Koroknai Ákos*: A dualizmus kori parlamenti választások Délkelet-Dunántúlon. 2. Módszertani kísérlet a választási statisztikák és a választói névjegyzékek elemzésére. In: *Baranyai helytörténetírás 1985–1986*. A Baranyai Megyei Levéltár Évkönyve. Pécs, 1986. 215–297. p.; *Ruszo József*: Megtámadott képviselőválasztások Bihar megyében. 1861–1913. In: *A Bihari Múzeum Évkönyve* 2. Szerk.: Héthy Zoltán, Berettyóújfalu 1978. 163–195. p.

a korszakban először és utoljára. Középpontba a választások során alkalmazott politikai módszereket helyezem, azok különböző fajtáit, törvényességét is figyelemmel kísérve. Megpróbálok következtetésre jutni továbbá arra nézve is, hogy az egyes választási eszközök, különösképpen a visszaélések, milyen mértékben befolyásolták a választások végeredményét, melyik párthoz kötődtek elsősorban. E szempontok mérlegeléséhez megfelelő forrásbázisul szolgálnak a győztes mandátumok megtámadásával kapcsolatos ügyiratok, melyek az adott évben a budapesti választókerületek közül a II. és a IV. kerület esetében keletkeztek. A választási eredmények megtámadása nem véletlen egyik kerületben sem, mindkettőben két-két jelentős politikus vívott szoros küzdelmet. A két választás közül részletesebben szeretném bemutatni a II. kerületi választást a megadott szempontok hangsúlyozásával. A IV. kerületi, belvárosi, Tisza István és ifjabb Andrássy Gyula közti párharcra viszont már Csik Tamás foglalkozott, így itt még erőteljesebben a kampányfogásokra, visszaélésekre, a választás lezajlására és a mandátum megtámadására koncentrálok.³

Mivel a székesfőváros törvényhatósági bizottsága központi választmányának anyaga a századelőről hiányos, a Kúria előtt megtámadott képviselőválasztások levéltári anyaga mellett elsősorban a korszakban virágzó hírlapirodalomra támaszkodom. Két hírlapot választottam: a rendkívül részletes választási rovattal rendelkező *Pesti Hírlapot* (az 1878-ban alapított lap eredetileg politikailag független volt, de ekkorra meglehetősen markáns ellenzéki hangvételűvé vált) és a Tisza István politikai szócsöveként 1903-ban induló *Az Ujság* című napilapot.⁴ Mielőtt a két választásra rátérnék, elengedhetetlennek tartom a korszak választási rendszerének bemutatását, azaz a választójog, a választókerületek, a választások menete és a lebonyolítást végző apparátus mellett a választási visszaélések és a választási bíráskodás ismertetését is, a két választás kontextusba illeszthetősége érdekében.

3 Csik Tamás: Egy különös választás nagy párharca. In: Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára. Szerk.: Maruzsa Zoltán, Pallai László. Debrecen. 2011. 97–110. p. (a továbbiakban: Csik, 2011.)

4 Buzinkay Géza: Magyar hírlaptörténet. 1848–1918. Bp. 2008. 109–110. p., 116–117. p.; Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Pajkossy Gábor. Bp. 2003. 636. p., 762. p. (a továbbiakban: Pajkossy, 2003.) . Az általam legtöbbször felhasznált, választási mozgalmakról szóló rovatok szerzőit egyik napilap sem tünteti fel.

A választási rendszer általános jellemzői a dualizmus idején

A választójog és a választókerületek

A kiegyezést követő első képviselőválasztásokat (1869, 1872)⁵ még az 1848. évi V. és az Erdélyre vonatkozó 1848. évi II. törvénycikk alapján bonyolították le.⁶ Az 1848-as törvénycikk alapján a népképviselési alpra helyezett választásokon, a választójogi cenzus értelmében, becslések szerint az ország 11,2 millió lakójának 7–9%-a, vagyis kb. 800.000–1.000.000 fő élhetett aktív választójoggal.⁷ A választásra jogosultak arányszáma meghaladta még Angliát is, ahol az ország jóval nagyobb lélekszáma ellenére is csak mintegy százezer fővel választhattak többen, mint hazánkban. A magyarországinál alacsonyabb cenzus ekkor csak Svájcban volt.⁸

Az ideiglenesnek szánt törvény rendelkezései azonban húsz év alatt elavultak, szükségessé vált a választójog reformja. A változtatások irányát a kormányzó Deák-párt az 1869-es választások tapasztalataiból kiindulva kívánta megszabni. Ezen sikerült többséget szereznie, de a többség meglehetősen ingatag lábakon állt, s az — Gerő András szerint — elsősorban a nemzetiségi területek, különösen Erdély választási eredményeinek volt köszönhető. A magyaroktól részek ellenben túlnyomórészt ellenzéki beállítottságúak voltak. A rendszert fenntartani szándékozó mindenkori kormánytöbbség érdekét így jogkiterjesztő törvénymódosítás nem szolgálhatta. Ezért az országgyűlési többség 1874-ben egy inkább visszalé-

5 Országgyűlési választások Magyarországon. 1848–1990. A Belügyminisztérium és a Legújabbkori Történelmi Múzeum kiállításának katalógusa. Szerk.: Ihász István. Bp. 1992. 5., 15. p. (a továbbiakban: Ihász, 1992.)

6 *Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel*: Parlamentarizmus Magyarországon 1867–1944. Parlament, pártok, választások. Bp. 2008² 132. p. (a továbbiakban: *Boros–Szabó*, 2008.)

7 Gerő András 7,1%-ra teszi a választók arányát. *Gerő András*: Az elsőprő kisebbség. Népképviselés a Monarchia Magyarországon. Bp., 1988. 16. p. (a továbbiakban: *Gerő*, 1988.) Ruskai Miklós és Horváth Róbert szintén, de rájuk hivatkozva Csizmadia Andor felhívja a figyelmet, hogy ez pontosan nem állapítható meg. Különbséget kell tenni törvény szerint választásra jogosultak és az összeírásra jelentkezők, ténylegesen összeírtak között. Az általa mellékelte, nem minden kerületre vonatkozó adatok szerint például csak 6,5%-os átlaggal lehet számolni, de ez csak az összeírtak aránya, más kerületekben a jogosultak száma akár 10%-hoz közeli is lehet. *Csizmadia Andor*: A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. Az első népképviselési választások. Bp. 1963. 105. p.

8 *Gerő*, 1988. 30. p.

pést jelentő törvényt fogadott el, melynek alapján az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásáig választottak Magyarországon.⁹

Az 1874. évi XXXIII. törvénycikk megszüntette a régi jogra, az 1848 előtt fennállott kiváltságokra alapítható választói jogosultságot.¹⁰ A rendi korszakból örökölt szavazati joggal már rendelkezők viszont továbbra is választhattak, de utódaikra nem örökíthették tovább ilyen jogcímen választójogukat.¹¹

Lényegesebb módosítás volt a vagyoni, jövedelmi cenzus évi adófizetési követelményekkel történő felváltása. A szabad királyi és a rendezett tanácsú városokban a házadó alá eső legalább három lakrészből álló ház, vagy 16 forint tiszta jövedelem után fizetett földadó lett az aktív választójog kritériuma.¹² Míg az utóbbi követelmény elvileg egységes jogalapot biztosított országszerte, a háztulajdon után fizetett adó városonként eltérő volt.¹³ A községeknél még nagyobb aránytalanságokat mutatott, hogy a negyed telkes birtokcenzust földadócenzussal cserélték fel, a földadóminimum azonban szintén jelentősen különbözött az ország egyes részein.¹⁴ Az egész korszakban a földbirtok után fizetett adó alapján választók aránya volt a legmagasabb, az 1905-ös választásokon például a választók 64%-a ilyen jogcímen került be az előző évben készült választói névjegyzékbe.¹⁵

Akik ezen jogcímek alapján nem juthattak választó jogosultsághoz, a törvénymódosítás értelmében 105 forint adózott jövedelem, vagy 700, illetve 500 forint évi jövedelem esetén járulhattak az urnákhoz, attól függően, hogy melyik jövedelemadó osztályba tartoztak.¹⁶ Az évi 500 forintos jövedelmi cenzus az állami és törvényhatósági tisztviselőkre vonatkozott. Körükben ezzel a változtatással jelentősen megnőtt a választójoggal rendelkezők száma.¹⁷ A jövedelemtől független

9 Gerő, 1988. 16. p., 18–21. p., 38. p.

10 1874. évi XXXIII. törvénycikk. Az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1872–1874. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Budapest, 1896. 314. p. (a továbbiakban: 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874.)

11 Boros–Szabó, 2008. 132. p.

12 Boros–Szabó, 2008. 133. p.

13 Varga Lajos: Országgyűlési választások a dualizmus korában. In: Parlamenti képviselőválasztások. 1920–1990. Szerk.: Földes György–Hubai László. Budapest, 2010³. 17. p. (a továbbiakban: Varga, 2010.)

14 Boros–Szabó, 2008. 134. p.

15 Boros–Szabó, 2008. 142. p.

16 Boros–Szabó, 2008. 135. p.

17 Varga, 2010. 17. p.

értelmiségi választójogot a törvényhozók általánossá tették, az ügyvédeknek, és a vidéki értelmiségnek is választójogot adva. Továbbá bővítették az értelmiségi kategóriába sorolandó foglalkozásokat, ugyanakkor a lelkészekről, segédlelkészekről, pedagógusoktól, községi jegyzőktől megkövetelték a hivatalos alkalmazást.¹⁸

Az életkori cenzuson nem történt változtatás, továbbra is a 20 év feletti „benszületett vagy honosított”¹⁹ férfiak tartozhattak csak a választópolgárok közé. Az atyai, gyámi vagy gazdai hatalom alatt állók nem juthattak választójoghoz, ahogy a hadseregben szolgáló katonák, tengerészek, honvédek és utóbb a 1882-ben felállított magyar királyi csendőrség tagjai sem. A rendőrség, a pénzügy-, adó- és vámőrség esetén viszont csak a legénységet zárták el a szavazati jogtól. A fogságban vagy vizsgálati fogságban lévők, a csőd alatt állók és a századfordulójig az adóhátralékosok szintén nem választhattak. A passzív választójogot aktív választójog meglétéhez, a magyar, mint törvényhozási nyelv ismeretéhez és a 24. életév betöltéséhez kötötték.²⁰ Az 1874-es törvény szintén aktuálpolitikai szempontokat kielégítő hiányossága volt továbbá, hogy az éves keresettel igen, de állandó jövedelemmel nem rendelkező ipari munkásság választójoghoz jutását megakadályozta.²¹

A törvényt módosítás azt eredményezte, hogy a dualizmus idején abszolút számokban mérve csupán 260.000-rel (5%) nőtt a választók száma, míg a lakosság szám 5 millióval (40%).²² A választók az ország össznépeségéhez viszonyított aránya tehát végig az 1848. évi 7–9% alatt maradt, az 1896. évi választásokig folyamatosan csökkent (ekkor 5,6%),²³ amit 1899-ben az adóhátralékosok szavazati jogának engedélyezésével próbáltak kompenzálni. A korszak utolsó választásán 1910-ben még mindig csak a lakosság 6,4%-a voksolhatott, míg Európa számos országában már általános választójog volt érvényben a férfiak körében.²⁴

18 *Boros–Szabó*, 2008. 135. p.

19 1848. évi V. törvénycikk. Az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1836–1868. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 223. p. (a továbbiakban: 1848:V. tc. In: MTT, 1836–1868.)

20 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 314. p., 316–317. p.; Tudnivalók a képviselőválasztásra. A választás és előkészületei. A kuriai bíraskodásból vett törvény magyarázatokkal. Összeáll.: Sáfár László. Bp. 1904. 1. p. (a továbbiakban: Sáfár, 1904.)

21 *Varga*, 2010. 18. p.

22 *Varga*, 2010. 19. p.

23 *Boros–Szabó*, 2008. 141–142. p.

24 *Boros–Szabó*, 2008. 142. p.

1905 elején az akkor hatályos 1874-es törvény választójogi rendelkezései alapján tehát az ország lakosságának csupán egy szűk rétege, 6%-a volt jogosult beleszólni a képviselőválasztásba.

Az 1848-as választásokra vonatkozó törvények a választójog mellett szabályozták a választókerületi beosztást is a megyék, a kerületek, a szabad királyi városok korábbi követküldési jogán nem csorbítva, a liberális jogbővítő törvényhozási szellem jegyében. Hiába indultak ki ezért abból, hogy 30.000 lakosra jusson egy mandátum, mivel ezt „felülírta”, hogy a 60.000 fő alatti megyék is két képviselőt küldhettek az említett alapelv szerint.²⁵ 377 választókerület küldhetett így egy-egy képviselőt az országgyűlésbe, Erdély pedig további 73-at.²⁶

Az 1876. évi XXXIII. törvénycikk közigazgatási rendezése után szükségesnek mutatkozott ezen újonnan szabályozott területek választókerületeinek a megállapítása is.²⁷ Az 1877. évi X. törvénycikk volt hivatott az új megyei és városi törvényhatóságok választókerületei számának megállapítására, emellett a megyei és a városi közgyűléseknek meghagyta — az előírt keretszámok betartásával — a választókerületek szabad kialakításának jogát, továbbá a választókerületek székhelyeinek a meghatározását is bizonyos esetekben.²⁸ Az 1877. évi XI. törvénycikk pedig az 1873. január 1-jével egyesült Budapest létrejöttére és a főváros gyorsuló polgárosodására reagálva a tíz közigazgatási egységből álló nagyváros választókerületei számát kilencre növelte a korábban hatályos hétről. Budapest tíz közigazgatási területe közül így — a közös képviselőt választó IX. és X. kerületet kivéve²⁹ — mindegyik egy országgyűlési mandátum sorsáról dönthetett.³⁰

25 *Boros–Szabó*, 2008. 138. p.

26 1848:V. tc. In: MTT, 1836–1868. 227. p.; 1848. évi erdélyi II. törvénycikk. Az országgyűlési követeknek népképviselő alapján választásáról. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1540–1848. évi erdélyi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 670. p.

27 1876. évi XXXIII. törvénycikk. Némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1875–1876. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 481–485. p.

28 1877. évi X. törvénycikk. Az 1876. évi XXXIII. tc. által területekre nézve szabályozott törvényhatóságokban az országgyűlési képviselő-választókerületek új beosztásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1877–1878. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 14–17. p.;

29 *Ruszkai* Miklós: Az 1945 előtti magyar választások statisztikája. In: Történeti Statisztikai Közlemények, 3. (1959) 1–2. sz. 21. p. (a továbbiakban: *Ruszkai*, 1959.)

30 1877. évi XI. törvénycikk. Budapest fővárosban az országgyűlési képviselő-választókerületek számáról, új beosztásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1877–1878. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 17–19. p.

Az 1877-es szabályozások eredményeként 413 választókerületben léphetett fel képviselő a dualizmus alatt.³¹

A választókerületi beosztás azonban a választójogi cenzushoz hasonlóan nagy aránytalanságokat mutatott, melyek az idő előre haladtával egyre fokozódtak. A főváros és környéke, az Alföld és a Délvidék lakossága egyre nőtt, az ország más területeinek népessége a kivándorlás, belső migráció következtében jelentősen csökkent, sőt néhol elnéptelenedett. A növekedés tehát elsősorban a magyarlakta területeket és főként a városokat érintette, így ők számarányukhoz képest a változatlan választókerületi rendszer miatt meglehetősen alulreprezentáltak maradtak a képviseleti rendszerben.³²

A lakosságszám-arányok változásához igazodó kerületi beosztás hiánya miatt fordulhatott elő például, hogy míg 1883-ban 21.000 budapesti választó,³³ addig 1905-re több mint a kétszerese, mintegy 58.600 szavazásra jogosult polgár egyaránt kilenc képviselőt választhatott.³⁴ Az egyazon kerületek időbeli különbségein kívül tulajdonképpen burkolt plurális választójogot eredményeztek a térbeli eltérések. A legkisebb választókerületek alig több mint száz választóval ugyanúgy egy képviselőt küldhettek a parlamentbe, mint az ország legnagyobb kerületeinek akár százszor annyi választópolgára.³⁵

A legnagyobb aránytalanságok mérséklésére a választókerületi beosztás esetében is csak a dualizmus végén, az első világháború kitörésének évében került sor az 1914. évi XV. törvénycikk keretében. A 435-re növelt mandátumszámot valamivel arányosabban osztották fel, így 4000–5000 választóra és 42.000 lakosra jutott egy képviselő.³⁶ A reform részeként például az 1880-as évekhez képest 1910-re 144%-os arányú³⁷ népességszám-emelkedést mutató Budapest választókerületeinek számát 22-re emelték.³⁸ A megkésett törvény gyakorlati alkalmazá-

31 *Gerő*, 1988. 66. p.

32 *Varga*, 2010. 24. p.

33 *Ruszkai*, 1959. 37. p.

34 Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve. 8. Szerk.: Thirring Gusztáv. Bp. 1907. 343. p. (a továbbiakban: BpStévk. 1907.)

35 *Ruszkai*, 1959. 35–36. p.

36 *Ruszkai*, 1959. 37. p.

37 *Pap József*: A városi választókerületek lakossága és választói a dualizmus időszakában. In: A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. A Hajnal István Kör –Társadalomtörténeti Egyesület 2010. évi Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete. Bp. 2011. 394. p.

38 *Varga*, 2010. 24. p.

sára azonban, az 1913. évi új választójogi törvényhez hasonlóan, nem nyílt lehetőség a dualizmus idején az első világháború kitörése miatt.

A választások általános mechanizmusa és hivatali apparátusa

A szűkre szabott választójog és az aránytalanul kialakított választókerületek mellett a választási rendszer fontos ismérvei közé tartozott a választási gyakorlat, azaz hogy mely szervek, személyek és hogyan bonyolították le a választásokat, amit szintén az 1874. évi XXXIII. törvényekben szabályoztak.

A törvény értelmében az országgyűlési választások vezetésére hivatott szerv a törvényhatóságokban és a városokban a központi választmány volt, melyet az illetékes közgyűlés három évre választott. A választmányi tagok számát az határozta meg, hogy hány választókerület tartozott az adott közigazgatási egységhez. Legalább két tagnak minden kerületet képviselnie kellett. A tagság kritériumát képezte természetesen az aktív választójog a törvényhatóság vagy város egyik kerületében, vagy az adott törvényhatósági bizottságban való részvétel. A választmány hatásköre a választást ténylegesen lebonyolító szervek, személyek kinevezésére terjedt ki, így csupán közvetetten irányította a választást, bizonyos feladatokra megválasztott tagjainak tovább osztotta a teendőket. Közvetlen szerepe kimerült a kapcsolattartásban a belügyminisztériummal, a bíróságokkal, hatóságokkal, testületekkel; továbbá a belügyminiszter által megszabott tíznapos határidőn belül kijelölte a választás időpontját, amit egy törvényhatóságon vagy városban belül ugyanazon a napon kellett lebonyolítani.³⁹

Fontos közvetlen gyakorlati feladatot látott el viszont a központi választmány kötelékéből kikerülő, választókerületenként háromtagú összeíró küldöttség, amelynek a választói névjegyzékek évről évre történő összeállítását kellett elvégeznie.⁴⁰ Míg az összeíró küldöttség egyfajta előkészítői munkát végzett, a szintén a központi választmány által kijelölt választási elnök és a szavazatszedő küldöttség tagjai már a választási eljárásban működtek közre jegyzők segítségével, elsősorban a választás napján. 1500 választójog egy, e fölött kettő, 3000-tól pedig a központi választmány szabad akaratából akár három küldöttség is lebonyolíthatta

39 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 318–319. p., 324. p.

40 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 319–323. p.; 1876. évi XVIII. törvénycikk. Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1874:XXXIII. tc. némely intézkedéseinek módosításáról. In: Magyar Törvénytar. Corpus Juris Hungarici. 1875–1876. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 425–426. p.

a választásokat választókerületenként, de mindegyik küldöttségnek azonos helyiségben kellett tartózkodnia, ami nagy terület esetén meglehetősen lassíthatta a választás menetét. A választási elnök maga is az egyik, méghozzá az első számú szavazatszedő küldöttséget vezette, jogköre azonban kiterjedtebb volt a többi küldöttség elnökénél. A választásokra kijelölt épületeken belül ő állapította meg az egyes pártok választóinak elkülönített elhelyezését, felvonulási területeiket, reggel nyolckor megnyitotta és a záróra kitűzését követően egy-két óra elteltével berekesztette a választást. Hatalmának minden bizonnyal legjelentősebb eleme az volt, hogy a rend fenntartása címén kizárólag ő adhatott utasítást a kirendelt rendőrségnek, csendőrségnek vagy katonaságnak. Nem elhanyagolható az a jogosultsága sem, hogy a szavazatszedő küldöttségek által is felfüggeszthető szavazás folytatásáról vagy a választás félbeszakításáról is csak ő dönthetett.⁴¹

A szavazatszedő küldöttségek elnökeinek a hozzájuk községenként, városrészenként vagy a választók nevének ábécérendjében beosztott szavazók nyilvánosan, élőlízzal leadott voksait kellett rögzíteniük a formailag egységes rovatos ívekre. Ezeken a szavazati listákon az egyes jelöltek neve alatt külön rovatokban, oszlopokban felsorolták a szavazók nevét. Az ívek vezetését megkönnyítette, hogy a központi választmány az adott választókerületen belül nem csak a községek, városrészek szavazási sorát határozta meg előre, hanem a településeken, településrészekben belül az egyes jelöltek, pártok szavazói is külön, a választási elnök által megszabott számú turnusokban szavazhattak. Azt, hogy melyik jelölt támogatói voksolhatnak először a választások megkezdésekor, sorshúzással döntötték el, majd felváltva érkeztek a különböző párti választócsoportok a pártfogolt jelölt nevének bemondására. Ennek az eljárásnak egyenes következménye volt, hogy mindaddig fej-fej mellett haladt a két jelölt, amíg a szembenálló képviselőjelöltek választást szervező kortesei azonos számú szavazókat tudtak küldeni a szavazóhelyiségbe.⁴²

A választás véget értével a szavazatszedő küldöttségek mindegyikének jegyzőkönyvet kellett készíteni. Mellékletként a jegyzőkönyvhöz csatolni kellett a visszautasított szavazatok listáját feltüntetve azt is, hogy az illető kire szándékozott szavazni, illetve azt, mi volt a visszautasítás indoka. A választás menetéről összesített jegyzőkönyv is készült. Ezeket a jegyzőkönyveket a szavazási ívekkel együtt egy példányban a győztes jelöltnek megbízólevél gyanánt, egy-egy pél-

41 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 324–328. p.; *Sáfár*, 1904. 104–105. p.

42 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 324–328. p.; *Sáfár*, 1904. 98–99. p.

dányban pedig a központi választmányon keresztül az adott törvényhatóság vagy város levéltárának, illetve a belügyminiszternek küldték meg.⁴³

A központi választmány delegáltjain felül a helyi hatóságok is képviseltették magukat a választásokon az egyes választók személyazonosságát igazoló tanúként, de többek között ennek a funkciónak az ellátásában a pártok érdekvénevesítő és -védő szerepe is megvalósulhatott a bizalmi férfiak intézményén keresztül, akiknek választójoggal nem feltétlenül kellett rendelkezniük, ám mindenképp a törvényhatóság vagy város területén kellett lakniuk. Ők már a választás előtt szerephez juthattak, ugyanis a választási elnök elvben a véleményük kikérésével határozta meg a szavazás helyszínét, a választók felvonulási útvonalát és elhelyezését a választások alatt. A választás napján pedig tartották a kapcsolatot a választók és a szavazatszedő küldöttségek között, és a hatósági személyazonossági tanúkon kívül ők is jelölhettek egy-egy személyt ezen feladat betöltésére az adott község, városrész területéről. A személyazonossági tanúk szerepe egyébként az illetékes eljárásnál előzetesen választói igazolványukat, más néven szavazóbárcájukat ki nem váltó szavazók esetén bírt nagyobb jelentőséggel. Azoknak, akik igazolványukat kiváltották, kisebb valószínűséggel vonták kétségbe az eljárásán már igazolt személyazonosságát.⁴⁴

A bizalmi férfiak szerepétől eltekintve tulajdonképpen a választás levezetése teljes egészében — a névjegyzékek összeállításától kezdve a választás berekesztéséig — a törvényhatósági bizottság központi választmánya megválasztott tagjainak hatáskörébe volt utalva. Gerő András úgy véli, hogy az 1870–80-as években jócskán megnövelt főispáni jogkör révén, a megye élén álló, az elvben a király, ténylegesen a miniszterelnök-belügyminiszter által kinevezett tisztviselő a kormány érdekének megfelelően tudott hatni ez által a választások menetére a törvényhatóságokon keresztül.⁴⁵ Szabó Dániel ellenben azt emelte ki, hogy a kormány alig tudta az ellenzéki többségű törvényhatóságokat befolyásolni.⁴⁶ A két álláspont közötti ellentét azonban átvezet immár a választások során alkalmazott hatalmi nyomásgyakorlás, a korrupció és egyéb visszaélések kérdésköréhez.

43 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 328–329. p.

44 *Sáfár*, 1904. 95–97. p.

45 *Gerő*, 1988. 105. p.

46 *Boros–Szabó*, 2008. 139. p.

Választási visszaélések és a választási bíráskodás

A törvényhatóságok választásokat szervező apparátusának erős akaratérvényesítő képessége mellett, a választási rendszer egyéb tényezőiből adódóan is széles körben nyílt lehetőség a választók befolyásolására, ami gyakran választási visszaélésekhez vezetett.

Csak 1913-ban vezették be, és akkor is csupán Budapesten, Fiumében és a törvényhatósági jogú városokban a titkos szavazást,⁴⁷ így a dualizmus idején mindvégig nyíltan, név szerint folyt a választás. Ez a szavazási mód szolgáltatott alapvető keretet, kiindulópontot minden nyomásgyakorlásnak, hiszen ebből kifolyólag egyértelműen meg lehetett állapítani, hogy melyik választó kire adta a szavazatát. A választásokat lebonyolító közegek, köztük az eredendően valamely párthoz tartozó bizalmi férfiak személyesen győződhetek meg a választók elkötelezettségéről az egyes jelöltek iránt, de az előző évek szavazati listái szintén tájékoztató pontot nyújtottak a korteseknek abban, hogy kiket kell a saját táborukba állítani.⁴⁸ A választók meggyőzésének érdekében a legkülönbözőbb eszközöket vetették be a választási mozgalmak során, a törvényesség határait gyakran feszegetve vagy át is lépve. A dualizmus választásaival egybeforrt visszaélések eredetét azonban nem feltétlenül a kiegyezés rendszerének választási mechanizmusában kell keresni. Hasonló jelenségekre már 1810-ben a bécsi kormányzat is felfigyelt, a reformkorban pedig a követválasztások és tisztújítások kapcsán ugyancsak általános volt a választók megvesztegetése.⁴⁹

A lélekvásárlás továbbélését viszont kétségkívül meghatározta, az 1867 utáni választási rendszerben rejlő lehetőségek mellett, a visszaélések hatékony szankcionálásának hiánya. A választási folyamatok törvényességének elbírálását az 1899. évi XV. törvénycikk megosztotta a Kúria és a képviselőház bíráló bizottságai között, addig azonban csak a képviselők határoztak a megtámadott mandátumok kérdésében. A Kúria nyolc évre, ideiglenesen kapta meg a jogkört arra, hogy döntsön a törvényben pontosan meghatározott érvénytelenségi okokat felsorakoztató kérvények ügyében.⁵⁰

47 1913. évi XIV. törvénycikk. Az országgyűlési képviselők választásáról. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1913. évi törvénycikkek. Szerk.: Térfi Gyula. Bp. 1914. 237. p.

48 Cieger András: Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon. 1867–1918. Bp. 2011. 26–27. p. (a továbbiakban: Cieger, 2011.)

49 Cieger, 2011. 35. p.

50 Ruszoly József: A választási bíráskodás Magyarországon. 1848–1948. Bp. 1980. 45. p. (a továbbiakban: Ruszoly, 1980.)

Sorra véve a törvényben felsorakoztatott érvénytelenségi okokat, közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás, mit értett a dualizmus idején nehezen behatárolható választási visszaélések alatt, azonban a bíraskodási gyakorlat — különösen a két 1905-ös mandátum-megtámadás részletesebb — vizsgálata után az is láthatóvá válik majd, hogy a választási bíraskodásról szóló törvénycikk gumijogszabályként funkcionáló előírásait a bírák sokszor önkényesen értelmezték. Abszolút érvénytelenségi ok esetén a választás kimenetelére való tekintet nélkül a választási eredményt érvényteleníteni kellett. Ezek közé tartozott az, ha a képviselő valójában nem volt választható; a képviselő személyes közreműködésével, tudtával vagy előzetes beleegyezésével történt vesztegetés; a választási elnök, illetve a szavazatszedő küldöttség elnökei törvénytelenül jártak el (de bizonyos, a választás hivatali apparátusával kapcsolatos visszaélések relatív érvénytelenségi oknak számítottak); továbbá ha vallási intézményeket jogtalanul vontak be a kampányba.

Relatív érvénytelenségi oknak minősültek a képviselő tudta nélkül, de javára elkövetett visszaélések; közhivatalnokok vagy a karhatalom, fegyveres erők nyomásgyakorlása; a választási elnök és a szavazatszedő küldöttség elnökének bizonyos illegitim tevékenysége; továbbá magánszemélyeknek vagy a hivatalos közegeknek a szavazást akadályozó tevékenysége. Amennyiben utóbbi esetek valamelyikét sikerült bebizonyítani, csak akkor kerülhetett sor a mandátum megvonására, ha azok érdemben befolyásolták a választás eredményét, vagyis ha a visszaéléseket elszenvedők szavazataik számának levonása, vagy éppen a szavazásban meggátoltak szavazatainak hozzáadása után az eredetileg képviselővé választott egyén már nem rendelkezett a voksok többségével.⁵¹ A törvény egyes részeiben kifejezetten kedvezett a bizonyítás meggátolásának. Engedélyezte ugyanis a választók szállítását otthonuk és a választás helyszíne között; a választás napján lehetővé tette szükséges ellátásukat; nem választási befolyás céljából pedig szokásos vendéglátásban is részesíthették őket. A „szükséges ellátás” vagy a „szokásos vendéglátás” olyan kategóriák voltak, amiket a bíraskodási gyakorlat tulajdonképpen szabadon értelmezhetett, s azt is igen nehezen lehetett bizonyítani, hogy a befolyásolás célzata fennállt.⁵²

Már ezek a tényezők is hozzájárultak a választási bíraskodás nem túl hatékony működéséhez, de számos más összetevő is ezt erősítette. Az eljáráshoz szükséges

51 *Ruszoly*, 1980. 45–46. p.; 1899. évi XV. törvénycikk. Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodásról. In: Magyar Törvénytar. Corpus Juris Hungarici. 1899. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1899. 48–61. p. (a továbbiakban: 1899:XV. tc. In: MTT, 1899.)

52 *Ruszoly*, 1980. 46. p.

kauciót például kizárólag a petíciót benyújtók állták — a választásvédőknek, azaz a megtámadott fél megbízott képviselőinek nem volt ilyen kötelezettségük –, ezt az egy képviselő féléves fizetését kitevő összeget (1000 forint, majd 3000 korona) pedig még akkor is részben vagy egészben elveszithették az eljárás költségeitől függően, ha a megtámadott képviselő vesztét érezve lemondott mandátumáról, ilyen esetben ugyanis az ügyet a megszüntetett kategóriába sorolták.⁵³ A magas eljárási alapdíj pedig tovább nöhetett, attól függően, hogy a bizonyítási eljárás mennyire volt körülményes. Jelentősen növelhette a további költségeket, ha nagyszámú tanú kihallgatására, vallomásaik jegyzőkönyvbe vételére volt szükség.⁵⁴ A petíció benyújtásának anyagi vonzatai így már önmagában is elriaszthaták a választókat a jogorvoslatért történő folyamodástól, amiben az a tapasztalat is erősíthette őket, hogy a bírói fórumok az ügyek nagy részében a petíciókat elutasító ítéletet hoztak. A kiegyezés után, 1869 és 1918 között, 495 kérvényből csupán 32-nél ítélték a petíciónálók javára.⁵⁵

Az 1905–1910. évre szóló mandátum-megtámadások 23 ügyénél a Kúria szintén nem fosztott meg képviselői helyétől senkit a petíciók eredményeként,⁵⁶ pedig három képviselőnél két kérvényt is nyújtottak be visszaélésekre hivatkozva.⁵⁷ Ezt az arányt azonban árnyalja, hogy két petíciót visszavontak, kilenc esetben pedig az eljárást megszüntető határozat született, utóbbinak oka több ügynél is a képviselő lemondása volt. Továbbá az 1887-től eredendően öt éves mandátumi ciklushoz és a kúriai bírászkodás viszonylag lassú, nehézkes ügymenetéhez képest korai, 1906. február 19-i országgyűlés-feloszlatás is a még folyamatban lévő ügyek elbírálásának megszüntetését vonta maga után egyes esetekben.⁵⁸ A

53 Cieger, 2011. 29. p., *Ruszoly*, 1980. 305. p.

54 A bizonyítási eljárás során további 3000 korona letételét nem tudták teljesíteni például az 1905. évi Buteán János belényesi mandátumát megtámadó petíciónálók, így a Kúria megszüntető ítéletet hozott.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Országgyűlési levéltár, Képviselőház és Nemzetgyűlés, Elnöki és általános iratok (= K 2) A Kúria előtt kérvénnyel megtámadott képviselőválasztásokkal kapcsolatos iratok (= A. III. 2. 5.) 1905–1910. 370. cs.

55 *Ruszoly*, 1980. 494–497. p.

56 MNL OL K 2. A bírálóbizottságok előtt kérvénnyel megtámadott képviselőválasztásokkal kapcsolatos iratok (= A. III. 2.) 1905–1910. 1–23. t. 369–373. cs.; az országgyűlési levéltár nem tartalmaz az 1905–1910-es ciklusra a Kúria vagy a bírálóbizottságok által megsemmisített képviselőválasztásokról iratokat: MNL OL K 2. A. IV. 1.

57 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 1–2. t. 369. cs., 5. t. 370. cs.

58 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 2. t., 5. t. 370. cs.; 6. t., 8–10. t. 371. cs.; 16. t., 18. t., 372. cs.; 20. t., 21. t., 23. t., 373. cs.

képviselőház bíráló bizottságaihoz csupán kilenc képviselő ellen érkezett panasz az 1905–1910-es ciklusban.⁵⁹ A törvényi szabályozás nem határozta meg teljesen egyértelműen, hogy mely ügyek tartoznak a bizottságok hatáskörébe és melyek a Kúriáéba, vagy ha pontosan meg is lehetett állapítani, a több eltérő érvénytelenségi okra való hivatkozás azt eredményezhette, hogy egy ügyet mindkét fórumhoz benyújtottak, s végül a Kúria ítélte.⁶⁰ Jellemzően azonban a passzív választójog hiányából eredő, egyértelműen bíráló bizottsági hatáskörbe tartozó kifogások mellett, a nemzetiségieket izgatással vádoló panaszok érkeztek a képviselőház illetékes szerveihez. A kilenc képviselő közül hármat is ilyen jellegű vádakkal illettek, mindegyikük (Damian Vazul, Mihali Tivadar, Vlad Aurél) függetlenként induló román nemzetiségű jelölt volt.⁶¹ A kúriai ítéletekhez hasonlóan a legtöbb ügyet a bíráló bizottság is visszautasította, tárgytalanná nyilvánította vagy kúriai hatáskörbe utalta.⁶²

Fontos szempont lehet még ennél a kérdéskörnél, hogy kinek az érdekeit szolgálta a nem túl jól működő bíraskodás. Magától értetődőnek tűnhet, hogy — akárcsak a szűk választójog, az aránytalan választókerületi beosztás és (egyes vélemények szerint) a törvényhatósági közegek befolyása a választás lebonyolításában — a visszaélések szankcionálásának mellőzése is elsősorban a kormánypárt malmára hajtotta a vizet. Nem beszélve arról, hogy a kúriai bírakat a király nevezte ki az igazságügyi miniszter javaslatára.⁶³ Ehhez azonban azt is feltételezni kellene véleményem szerint, hogy a kormánypárt körében sokkal jelentősebb mértékű volt a törvénytelen eszközök bevetése választópolgárok szavazatainak megszerzése céljából.

A történészek véleménye megoszlik e kérdéskört illetően, amire a törvényhatósági bizottságok központi választmányai jogkörének bemutatása kapcsán már utaltunk. Az egyik nézőpontot Gerő András már sokat idézett munkájában fejti ki legterjedelmesebben. Szerinte a választási rendszer sajátosságaiból (vá-

59 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1. 1–10. t. 347–378. cs.: Az 5. és 10. számú tétel egyaránt dr. Mihali Tivadar nagyilondai képviselő mandátumának megtámadásával foglalkozik, ezért a 10 tételszám ellenére csak 9 képviselő ügye tartozik ide.

60 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1. 8. 348. cs.; A. III. 2. 20. t. 373. cs. szintén Somogyi Aladár törökszentmiklósi képviselő megválasztásával foglalkozik.

61 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1.1. t., 5. t. 10. t., 9. t. 347–348. cs.; Magyar Képviselői Adatbázis In: *Ilonszki Gabriella*: Képviselők és képviselő Magyarországon a 19. és 20. században. Bp. 2009. CD–melléklet. (a továbbiakban: MKA In: *Ilonszki*, 2009. CD–melléklet)

62 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1. 1–10. t.

63 *Ruszoly*, 1980. 43. p.

lasztójog, választókerületek, nyílt szavazás stb.) az következett, hogy a többnyire ellenzéki érzületű magyarsággal szemben, akik a választók többségét alkották, egy nem az ő akaratukat, hanem a kormány és a dualista rendszer érdekeit reprezentáló „elszöprő kisebbség” képviseltette magát az országgyűlésben, nagymértékben támaszkodva a nemzetiségi területekre. A népképviselőlegitímációja így hazugságon alapult, ami a politikai kultúrában is a közérkölcsök eltűnéséhez, a választások során pedig a hatalmi erőszak és a korrupció meghatározó jelenséggé válásához vezetett.⁶⁴ Kezdetben a rendszer fenntartásában érdekelt kormányerők alkalmaztak visszaéléseket, elsősorban a választásokon, majd a politikai nyilvánosság, a sajtó révén országszerte „a korrupció mindenhatóságának mítosza” terjedt el. Ez azt eredményezte, hogy az ellenzék is rákényszerült hasonló módszerek alkalmazására.⁶⁵

Cieger András viszont Gerővel szemben nem a politikai rendszer hazug legitímációjában, a közjogi törésvonalban látja a visszaélések fő okát, eredetét. Ő a korszakban más országokban is, hazánkban pedig már a 19. század elejétől burjánzó választási korrupció jelenlétét sokkal inkább emberi tényezőkhöz (pl. politikusi ambíciók, egyes választópolgárok műveltségbeli hiányosságból fakadó kiszolgáltatottsága) köti elsősorban.⁶⁶ Az ő álláspontjából az is következik, hogy nem feltétlenül a rendszerét, hanem egyéni érdekeket szolgáltak elsősorban a vesztegetések. Ezzel összefüggésben érdemes elgondolkodni azon is, hogy a választási mozgalmak során a törvénykezés által a visszaélések körébe sorolt politikai eszközök alkalmazásához a társadalom, illetve maguk a választópolgárok, hogyan viszonyultak. A három-, majd ötévente tartott választások a korszakban olyan „rituális aktussá”⁶⁷ váltak az emberek életében, melynek velejáróit, az etetés–itatást, anyagi előnyök juttatását, ha ezek át is lépték a törvényesség kereteit, bizonyára sokan örömmel fogadtak, és nem osztotta mindenki a sajtóban domináns közfelháborodást sugalló nézeteket a visszaélések kapcsán, sőt inkább élvezték annak előnyeit. Ezek azonban csak feltételezések, konkrétumokat egy–egy választás kapcsán érdemes keresni alátámasztásukra vagy éppen megcáfolásukra.

Mindenesetre, amennyiben a visszaélések a reformkorral folytonosságot mutatva, a politikai élet alkotóelemei voltak, akkor nem feltétlenül a kormánypártnál

64 Gerő, 1988. 21. p., 133–134. p.

65 Gerő, 1988. 88–89. p.

66 Cieger, 2011. 41. p.

67 Szabó Dániel: Gerő András: Az elszöprő kisebbség. Népképviselőleg a Monarchia Magyarországn. Bp., 1988. In: BUKSZ, 1. (1989) 1. sz. 115. p.

kell keresni az eredetét. A korrupció gyökerének vitatása mellett azonban Gerő és Cieger is egyetért azzal, hogy visszaélések nem csak a kormánypárt részéről történtek. Tény viszont, hogy a kormánypártnak a hatalom birtoklásából kifolyólag jóval nagyobb lehetőségek álltak rendelkezésére a korrupció anyagi hátterének biztosítására. A király által adományozott címek, rangok, kitüntetések ígéretéért cserébe jelentős összegekkel támogatták a kormány választási mozgalmait a régi elithez idomulni vágyó tőkés nagypolgárok.⁶⁸ A tömeges bárósítások korszakának lejártával pedig elsődlegesen különböző kedvezményekkel, államkölcsonokkal, kedvező üzleti feltételek biztosításával igyekezett a kormány pénzügyi támogatást szerezni a jelentős vállalatok tulajdonosaitól. Az ellenzéknek ezzel szemben a nagybirtokos párttagjaik vagyonán felül esetleg más magánszemélyek, egyházak adományai álltak rendelkezésre. A pártkassza nagyságának és a betevő személyeknek, szerveknek titkossága a párt és a támogatók érdekét is szolgálta, a pénzügyi intézeteknél például külön keretet tartottak fenn diszkrét kiadásokra, amibe belefért a választások pénzügyi támogatása is. Az igazán jelentős összegeket a kormányoldal részéről azonban a „miniszterelnöki korteskassa”⁶⁹ kezelte. Legális kiadásokra szánt választási költségek kb. három millió koronát tehetek ki, amennyiben egy párt az összes választókerületben indult.⁷⁰

A kormánypárt széles körű összeköttetései a nagyobb választási pénzügyi kereteken kívül azt is eredményezték, hogy hivatalhoz juttatással, fizetésemeléssel, előrelépéssel történő kecsegtetéssel vagy éppen ezeket megvonó fenyegetéssel nemcsak a közhivatalnokok, köztisztviselők között, hanem az állami kedvezmények révén közvetetten a kormányt támogató magánvállalkozások alkalmazottai körében is szavazatokat nyerhettek.

A visszaélések eredetének, anyagi hátterének áttekintése után még érdemes szólni arról, hogy milyen volt a Kúria választási tanácsaihoz és a képviselőház bíráló bizottságaihoz érkezett petíciók és ítéletük pártmegoszlása. Az 1869 és 1918 között beadott 495 kérvényből 263 esetben kormánypárti képviselő mandátumának elvételét kezdeményezték, azaz a petíciók valamivel több mint fele (53%) érkezett nem ellenzéki képviselő ellen.⁷¹ Ez az arány nem túl magas ahhoz viszonyítva, hogy a korszakban a Deák-, majd a Szabadelvű Párt képviselőinek aránya — az 1905-ös ellenzéki győzelmet nem tekintve — a parlamentben 57%

68 Gerő, 1988. 96. p.; Pesti Hírlap, 1904. december. 29. 1. p.[vezércikk]

69 Pesti Hírlap, 1905. január. 13. 1. p. [vezércikk]

70 Gerő, 1988. 96–97. p.

71 Ruszoly, 1980. 500. p.

(1881–1884, 1884–1887) és 80% (1875–1878) között mozgott az egyes választási ciklusokban.⁷² A kormánypártiak ellen benyújtott kérvények közül mindössze hét (2,66%) esetén döntöttek úgy a különböző bírói fórumok, hogy a mandátumot meg kell semmisíteni, míg a más pártok ellen benyújtottak közül 25-nek (11%) adtak helyt.⁷³ A kormánypárt ellen benyújtott, parlamenti mandátumaik számához képest viszonylag alacsony számú petíció és az ellenzéki pártok győzelmével végződő választások nagyobb arányú megsemmisítése azonban nem engedi meg azt a következtetést, hogy a kormány oldaláról kevésbé követte el a választási visszaéléseket. Sokkal inkább arra utalhat, hogy a kormánypárti többségű képviselőházból delegált bírálóbizottságok és a király által kinevezett bírák alkotta Kúria választási tanácsai részrehajlóan ítélték. Emiatt — a már említett nagy perköltségeket is figyelembe véve — az általánosságban kisebb költségvetéssel rendelkező ellenzéki pártok és híveik valószínűleg kisebb lelkesedéssel fordultak jogorvoslatért. Továbbá a petíciók és a mandátumok arányszámának összehasonlítása az egyhangú kerületekben szerzett választási győzelmek miatt is torzíthat, hiszen ilyen kerületekben aligha lehetett létjogosultsága az eredmény elleni fellebbezésnek.

A dualizmus egész időszaka alatt megtámadott képviselőválasztások pártok szerinti megoszlásából tehát nem állapítható meg egyértelműen, hogy melyik politikai irányzathoz köthetők inkább a választási visszaélések. Az 1905. évi választások esetén a bíráló bizottságokhoz intézett panaszok alacsony számuk miatt nem túl reprezentatívak, de egyébként kiegyensúlyozottságot mutatnak: három szólt a koalíciós (kettő függetlenségi párti, egy disszidens), kettő szabadelvű képviselő ellen, a többi négy pedig független román vagy szlovák jelöltek mandátumára támadt.⁷⁴ A kúriai petícióknál viszont már egyértelműen a volt kormánypárt felé billent a mérleg nyelve, majdnem kétszer annyi (15:8) mandátumukat támadták meg ugyanis, mint a koalíciónak. Ez a tény arra utalhat, hogy ezen a választáson nagyobb mértékű volt a szabadelvű visszaélések száma, hiszen a nagyobb számú ellenzéki mandátum ellenére született több petíció kormánypárti győzelmek ellen. Jogi aktus viszont ezt a mandátumot megsemmisítő ítélettel nem igazolja, ám

72 Ihász, 1992. 5. p., 15–17. p., 39. p.

73 *Ruszoly*, 1980. 500. p.

74 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1. 1–10. t. 347–348. cs.; MKA In: *Ilonszki*, 2009. CD-melléklet

ez a bíraskodás nem megfelelő működéséből is eredeztethető.⁷⁵ Olyan esettel is találkozhatunk, hogy két függetlenségi jelölt összecsapása után történt fellebbezés az eredmény ellen, ami viszont azt erősíti, hogy a korrupció pártoktól függetlenül egyaránt jelen volt a szemben álló felek választási küzdelmeiben.⁷⁶

Egyértelmű választ a vizsgált szempontok alapján nem lehet kapni arra, hogy a visszaélések melyik politikai oldalhoz köthetők inkább. Inkább az mondható el, hogy a választási visszaélések alkalmazása ciklusonként, választókerületenként változott. A visszaélések választási eredményeket befolyásoló volta pedig szintén nem általánosítható. Számos más tényező is hozzájárulhatott a választási győzelemhez (így a jelölt személye, programja, a rendszerrel azonosított kormány politikájának gazdasági–társadalmi következményei az adott választókerület szavazóinak életére). A képviselői székhez vezető utat így érdemes egy adott évben meghatározott településre vagy választókerületre koncentrálni vizsgálni, és az egyes eredményeket ez után összevetni. Ennek megfelelően dolgozatom további részében térnek rá a két 1905-ös budapesti választásra, melyek a mandátumok megtámadásával végződtek.

Az 1905. évi választások Budapest két választókerületében

Választás a II. kerületben

A választókerület és a jelöltek

Budapest II. közigazgatási és választókerületében a századelőn a népesség — 1906. évi adatok alapján — 36.730 fő volt, továbbá 2039 katona is élt itt. A kerület elhelyezkedéséből fakadó korlátolt terjeszkedési lehetőségekből következően a külterki, külterületen élő lakók csupán a kerület lakosságának mintegy 8%-át tették ki, a népesség döntő többsége a beltelken, a belterületen lakott.⁷⁷ A vallási összetételt tekintve a lakosság több mint $\frac{3}{4}$ -e katolikus volt, 8,5% református, kb.

75 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 1–23. t. 369–373. cs.; MKA In: *Ilonszki*, 2009. CD-melléklet

76 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 10. t. 371. cs.

77 BpStévk., 1907. 14–15. p.

7% izraelita és 6% evangélikus.⁷⁸ A csaknem 80%-ban magyar anyanyelvű népesség mellett, 16% a németet vallotta elsődlegesen használt nyelvének.⁷⁹ Választójoga természetesen a kerület valamivel több mint 50%-át kitevő női lakosságának és az életkori cenzust el nem érőknek nem volt. Utóbbiak arányára legfeljebb következtetni tudunk. 1900-ban a 15 éves kort meg nem haladók aránya a kerület lakosságának 26,2%-át adta, azaz a választójogból kor alapján kiszorultak aránya 30–35% közöttire becsülhető.⁸⁰ Az adó-és egyéb cenzusok folytán végül 1905-ben a népesség 9,1%-a rendelkezett aktív választójoggal a kerületben, mely arány az országos átlagot meghaladta.⁸¹

A székesfőváros egésze, de a budai kerületek különösen kormánypárti beállítottságukról voltak híresek a dualizmus idején. „Buda a csendes, hallgató, ősi, királyi város nem kívánja magát pártoskodással, szavazással háborítottatni békés nyugalomban” — jellemezte a korabeli sajtó 1884-ben a Duna jobb partján fekvő fővárosrészt, miután mind a három kerületben egyhangú szabadelvű győzelem született, tehát nem is került sor szavazásra, mivel kerületenként csak egy-egy jelölt lépett fel.⁸² Az 1905. évi választás idejére a megváltozott politikai légkör azonban meglehetősen szokatlan helyzetbe hozta a kerület választóit. Darányi Ignác, aki 24 év óta tartotta kézben a II. kerület országgyűlési mandátumát a Szabadelvű Párt színeiben, ezen a választáson a szövetséges ellenzék jelöltjeként indult, mint a disszidens csoport elnöke. A választók döntés elé kerültek: választaniuk kellett a politikai életben régóta jelenlevő egykori kormánytag, a kerületet jól ismerő, azt 1881 óta képviselő volt földművelésügyi miniszter és Nyíri Sándor között, aki 1903-tól honvédelmi miniszter volt, és kitarzott a kormánypárt mellett. A *Pesti Hírlap* cikkírója szerint ez a választási küzdelem jó alkalom arra, hogy kiderüljön, mennyire függetlenek polgári jogaik gyakorlásában a tisztviselők és az állami alkalmazottak, ugyanis ők adták a kerület választóinak negyedét.⁸³ Darányi eddigi töretlen népszerűségéhez is hozzájárulhatott az állami tisztviselők érdekeiért történő kiállása. Erre példa a középiskolai tanárok és igazgatók fizetésrendezését támogató 1891. évi képviselőházi felszólalása, melyhez hozzátette, hogy „az állami

78 *Thirring Gusztáv*: Budapest főváros demográfiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az elmúlt 50 évben. 1–2. Bp. 1935. 1. k. 180–181. p., 242. p. (a továbbiakban: *Thirring*, 1935.)

79 *Thirring*, 1935. 1. k. 291. p.

80 *Thirring*, 1935. 2. k. 40. p.

81 BpStévk., 1907. 343. p.

82 *Varga*, 2010. 28. p.

83 *Pesti Hírlap*, 1905. január 8. 3. p.

tisztviselők helyzetének javítását egységes, összefüggő program szerint minden ágazatra kiterjedőleg kell a kormánynak eszközölni” — amint a költségvetés ezt lehetővé teszi —, „és pedig nem felülről lefelé, hanem alulról fölfelé.”⁸⁴ Ezen túl választókerülete életében aktív szerepet vállalt különböző adományokkal is (pl. vízivárosi általános iskolák szegény diákjainak támogatása).⁸⁵ Az eredményből így következtetés adódhat arra is — amennyiben döntő mértékű törvénytelen választói befolyásolásra nem került sor —, hogy a II. kerületi szavazók a jelölt személyéhez vagy pedig egy adott párthoz — jelen esetben a szabadelvűhöz — kötődtek jobban, Darányi szabadelvű politikusként elért sikereit személyiségének vagy a pártnak és a szabadelvű politikának tulajdonították inkább.

A kampány

A II. kerületben a pártok már az 1901-re kiírt országgyűlés berekesztése és az új országgyűlés összehívása előtt elkezdtek készülni a választásokra pártalakuló és jelölő gyűlések keretében. Kezdetben a kerületi Függetlenségi és 48-as Párt Németh Imrét kívánta felléptetni jelöltként, de a szövetkezett ellenzék vezérlőbizottsága visszalépésre utasította a disszidens Darányi javára, hogy az ellenzéki szavazatok ne osztódjanak szét több jelölt között.⁸⁶ Ezzel meglehetősen abszurd helyzet elé állították a függetlenségi választókat, ugyanis az előző választáson éppen Németh indult Darányi ellen, és most pártjuk az évek óta abugolt volt szabadelvű Darányi támogatására buzdította őket. *Az Ujság* ezt a visszás szituációt kihasználva arról számolt be január közepén, hogy emiatt sokan kiléptek a Függetlenségi Pártból és Nyírihez csatlakoztak, ezt azonban Németh Imre cáfolta, mondván, hogy pártját csak azok hagyták el, akik meghaltak.⁸⁷

Egy ideig úgy tűnt, hogy Németh Imrétől eltérően az ún. szabad polgári párti Lendl Adolf nem működik együtt az ellenzéki koalícióval, és indul harmadik jelöltként a választásokon.⁸⁸ Január 15-én ugyanis a Fácán vendéglőben megtar-

84 Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 26. Szerk.: Szádeczky Lajos–Endrődi Sándor. Bp. 1891. 229. p. (a továbbiakban: Képviselőházi Napló, 1887–1892.)

85 *Fehér György*: Darányi Ignác pályája. 1849–1899. Bp. 2012. 55.p. (a továbbiakban: *Fehér*, 2012.)

86 Pesti Hírlap, 1904. december 30. 3. p., december 31. 3. p.

87 *Az Ujság*, 1905. január 14. 4. p.

88 Pesti Hírlap, 1905. január 1. 5. p.; *Az Ujság*, 1905. január 1. 5. p.

tották jelölő és pártalakuló ülésüket, s a korszakban szokásos koreográfia szerint küldöttséget menesztettek a jelöltért. Lendl Adolf programbeszédét is megtartotta, melyben megindokolta azt is, hogy miért nem csatlakozott Kossuth Ferenc szövetségű ellenzéki elnök utasítására a disszidensekhez. Véleménye szerint a kerületben 24 év óta képviselő Darányi maga a klikkuralom megtestesítője ráadásul semmi biztosíték nincs arra, hogy később nem lép vissza a kormányba, és az ő pártja egyébként is előbb bontott zászlót, minthogy Darányi kilépett volna a Szabadelvű Pártból.⁸⁹ Ennek ellenére pár nap múlva Lendl belátta, hogy mégis jobb lesz, ha egy ellenzéki jelölt indul a kerületben, ezért visszalépett Darányi javára, és híveivel megegyezett, hogy különállásukat csak azzal jelzik, hogy külön csoportban érkeznek majd a szavazásra.⁹⁰ A Lendl-párt döntésével nem minden támogatója értett egyet. *Az Ujság* arról számolt be, hogy Heil Vilmos iparos vezetésével egy 120 fős gyűlésen kimondták, hogy mivel a Darányihoz történő csatlakozást egy mindössze öttagú bizottság döntötte el, az párthatározatnak nem tekinthető, ezért közülük 47-en inkább Nyíri mellé állnak.⁹¹ A Lendl-párt erre úgy reagált, hogy ez mindössze húsz volt párttag nyilatkozata, akik már árulóknak tekintendők, mivel a szabadelvűekhez csatlakoztak.⁹² *Az Ujság* másnap erre újabb volt Lendl- és Bánffy-párti kisiparos választók 70–80 fős csoportjának Nyírihez pártolásáról tudósított. Az átállás vezetésére Alpár Ignác építésszt kérték fel.⁹³

Január 24-én a disszidensek, a Lendl-párt és a Bánffy-féle Új Párt így az egyességüket is demonstráló közös ismerkedési estet tartottak a budai Vigadóban, utóbbi ugyanis már korábban eldöntötte, hogy Darányit támogatja a választásokon.⁹⁴ Az ellenzéki pártok összefogása így megvalósult a kerületben, de bizonyos párt-hívek vonakodása az egyesüléstől kifejezte a koalíció pártjainak különbözőségéből eredő gyengeségeket is.

A kampány meghatározó eleme volt a programbeszéd megtartása, a jelöltek emellett természetesen többször is intéztek kisebb szónoklatokat a híveikhez. A programbeszédet Darányi Ignác tartotta meg hamarabb, rögtön a választási mozgalom elején, január 6-án a budai Vigadó nagytermében. A helyszín zsúfolásig megtelt, főleg nagypolgárokkal és tisztviselőkkel, akadt olyan is, aki a termen

89 Pesti Hírlap, 1905. január 16. 9. p.; *Az Ujság*, 1905. január 16. 18. p.

90 *Az Ujság*, 1905. január 20. 4. p.

91 *Az Ujság*, 1905. január 22. 4. p., január 23. 7. p., január 25. 5. p.

92 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3. p.

93 *Az Ujság*, 1905. január 25. 5. p.

94 Pesti Hírlap, 1905. január 18. 4. p., 1905. január 25. 4. p.; *Az Ujság*, 1905. január 25. 5. p.

kívül volt kénytelen hallgatni a beszédet. Az összejövetelt Kollár Lajos, a szövetséges ellenzék kerületi elnöke nyitotta meg. Buzdította a megjelenteket, hogy Darányira adják voksukat, aki a kerületben kezdte pályafutását, mely immáron 24 évnyi képviselőséget foglal magában. Érdemei közül kiemelte a rutén akciót és más szociálpolitikai intézkedéseit. A közönségre való tekintettel hangsúlyozta, hogy Darányi a Széll-kabinet tagjaként a tisztviselőkre nézve az eddigi legkedvezőbb fizetésrendezési javaslat előterjesztői között volt, ezért aki arra szólítja fel őket, hogy ellene szavazzanak, annak cselekedete testvér elleni lázításhoz hasonlatos. Megemlítette továbbá látványos tettei közül a millenniumi építkezésekben játszott szerepét, mint a földművelési múzeum vagy a Vajdahunyad vára létrehozását és kerületi fejlesztéseit.

Ezután következett Darányi programbeszéde, melyben azonnal leszögezte, hogy akkor kér bizalmat a választóktól, ha a most kifejtendő politikai álláspontját helyeslik. A vámterület kérdésében a disszidensek a '48-as ellenzékétől eltérő véleményt képviseltek, ezért Darányi beszéde elején kompromisszumos megoldást javasolva esett túl ezen a problémán. Gazdasági kérdésekben — szintén nem foglalva állást az agráriusok és merkantilisták között —, azt hangsúlyozta, hogy a földművelés az iparral és kereskedelemmel karöltve, egymást támogatva fejlődhet. Ő is kiemelte a tisztviselők érdekében benyújtott törvényjavaslatot, melyet Tisza vont vissza, azzal hitegetve a községi jegyzői kart, hogy a fizetésrendezést rájuk is kiterjeszti. Magát a tisztviselők barátjának nevezte, aki anyagi, jogi helyzetük és szabadságuk kedvezőbbé tételét is segíteni igyekszik, ugyanakkor fél, hogy a mostani választásokon a hivatali presszió miatt nem tudják majd választójogukat szabad akaratuk szerint gyakorolni. Ezt követően megindokolta a Szabadelvű Pártból történő kilépését. Úgy gondolta, hogy a Tisza által képviselt „a cél szentesíti az eszközt” politika a szabadelvűséggel ellentétes, ráadásul ennek november 18-i alkalmazása az alkotmány garanciájának megtámadásával járt együtt, és ő ebben nem akart a továbbiakban részt venni. A kormány azon politikáját, mely a főispánokat, mint bizalmi embereket kintünetésekkel kenyereli le, a metternichi időkkel állította párhuzamba, s beszédét azzal zárta, hogy annak érdekében, hogy a „történelem magát meg ne ismétlje, valamit mi is tehetünk”, utalva a választásokban rejlő sorsfordító lehetőségre a politikai életben. Ezután disszidens társa, ifjabb Andrassy Gyula is tartott egy rövid szónoklatot, a november 18-i eseményekre helyezve a hangsúlyt.⁹⁵

95 Pesti Hírlap, 1905. január 7. 3–5 p.; Az Ujság, 1905. január 7. 4. p.

Nyíri Sándor két nappal később szintén a budai Vigadóban mondta el programbeszédét, ami lehetővé tette számára, hogy Darányi programjára is reflektáljon. A Darányi-párt ugyancsak ezen a napon akarta eredetileg tartani a programbeszédet, hiszen vasárnap a választópolgároknak több idejük volt a politikai közéletre. Az egyetlen alkalmas nagy befogadóképességű helyet Budán, a Vigadót azonban a Nyíri-párt az ellenzékiet megelőzve három vasárnapra bérbe vette. Bár a Budai Iparossegédek Egylete náluk is korábban lefoglalta a helyet január 8-ra, azt átengedték Nyírinek programbeszéde megtartására. A jelölést elfogadó Nyíri szónoklata elején leszögezte, hogy a tősgyökeres, szabadelvű, magyar nemzeti politika híve, programja pedig megegyezik a hivatalos kormányprogrammal. Ezután beosztásából adódóan a katonai programot részletezte, melynek egyes elemeit már megvalósították, a többinek elfogadtatását tervezik. A Széll-féle kiegyezéshez való ragaszkodást ő is hangsúlyozta. Kilátásba helyezte egy a választójogot kiterjesztő és a cenzus aránytalanságait megszüntető választási törvényreformot. A kormány gazdasági programjából megemlítette a közigazgatás és a rendőrség államosításának tervét a községek és városok terheinek csökkentése végett. A kerület tisztviselőit ő is megszólította, ígéretet tett fizetésrendezésükre a községi tanítókkal, lelkészekkel együtt. Egyetértését fejezte ki Darányival a kereskedelem-ípar-mezőgazdaság egyensúlyát illetően. Kitért a kerületben végrehajtandó fejlesztési terveire: a Pálffy tér (ma Bem József térről) Szentendrere vezető vasút villamossá alakítására, a parlament és a Bomba tér (ma Batthyány tér) közti híd létesítésére, utcaszabályozásokra és a kerületben pangó építkezések fellendítése érdekében húsz évre szóló adómentesség biztosítására, mely eddig az ellenzéki obstrukció miatt nem kerülhetett elfogadásra. Ismét Darányira reagálva fejezte ki, hogy nincs tudomása hivatali befolyásolásról, visszaélésekről, és kéri ellenjelöltjét, hogy tartózkodjon a gyanúsításoktól. Amikor Nyíri a szabadelvűeket a döntő pillanatban elhagyó disszidens Andrásy nevét említette, a *Pesti Hírlap* tudósítója szerint egy „Éljen!” hangzott fel, mire felkiáltások hangoztak az éljenző kiléte után érdeklődve, majd többen is Andrásyrt éltették. Ez az incidens pár percre megszakította a rendezvény menetét, s Nyíri igyekezett gyorsan végére érni beszédének, melyet „Éljen a király! Éljen a hazá!” szólammal zárt. Sztehlo Kornél kerületi pártelnök befejezésként hozzáfűzte, hogy ők nem mentek el az ellenpárt nagygyűlésére a rendezvény megzavarása végett. Ez is azt mutatja szerinte, hogy az ellenzék politikai meggyőződése, hogy mindenhol meg kell a rendet zavarni.⁹⁶ A programbeszédet nyomtatásban a kerület összes választópolgárának elküldték,

96 Pesti Hírlap, 1905. január 9. 3–4. p.; Az Ujság, 1905. január 9. 7–9. p., január 14. 5. p.

hogy akik nem jutottak be a Vigadóba — vagy akik nem is akartak bejutni —, azok is megismerhessék Nyíri politikai álláspontját.⁹⁷

A kampánynak csak egy része volt a programbeszéd, a bizonytalan, esetleg ellenpárti szavazók meggyőzésére bizonyára alkalmasabbnak mutatkozott egyéb korteseszközök bevetése, akár a törvénytelen ségig elmenő vesztegetésekhez, visszaélésekhez való folyamodás. A kerület választópolgárait kevéssé ismerő Nyíri nemcsak beszéde napján, hanem már előtte is tartott egy vacsorával egybekötött ismerkedési estet, s Darányinál sem maradt el a kerület választóival folytatott közös összejövetel.⁹⁸ A viszonylag korai programbeszédnek következtében mindkét jelölt több kisebb–nagyobb pártvacsora keretében igyekezett a választókkal a választási időszak végéig személyes kapcsolatban maradni, melyeken már csupán rövidebb szónoklatok hangoztak el. A résztvevőket úgyis inkább a kedvező árú vacsorajegyek vonzották, amivel viszont a szervezők könnyen etetés–itatás vádjába keveredhettek, amit a később ismertetésre kerülő petíció is mutat.⁹⁹

A II. kerületben emellett — ahogy ez Darányi programbeszédéből is kiderült — az ellenzék elsősorban a hivatali nyomás alkalmazását sérelmezte a kormány részéről, ami a kerület nagy arányban tisztviselőkből álló választópolgársága miatt kézenfekvőnek bizonyult. A mandátumot megtámadó petíció szép számmal sorol fel ilyen eseteket is, ennél a résznél most csak a sajtó által felkapottak kerülnek kiemelésre.

Az ilyen ügyekben a bevett gyakorlat az volt, hogy az alárendelt tisztviselőket feletteseik különböző ígéretekkel vagy szankciókkal történő fenyegetéssel próbálták rábírní, hogy az általuk óhajtott jelöltre adják szavazatukat. Egy Darányipárti feljelentés szerint Nagy Gergely fővárosi számellenőr a hivatali helyiségben magához hívatta öt beosztottját, és utasította őket, hogy töltsék ki a Nyírit támogató választási ívet, különben a feletteseikkel kellemetlenségük lesz. Egyikük, Hostyiczky Antal azonban megtagadta az aláírást, erre Nagy elkezdte faggatni, hogy kire akar szavazni és figyelmeztette, hogy vidékre helyezhetik, ha nem a kormánypárti jelöltre adja voksát.¹⁰⁰ Az Igazságügyminisztérium számvevőségén is hasonló eset történt. Miután Győry István — korábban Darányi, ekkorra Nyíri

97 Az Ujság, 1905. január 13. 8. p.

98 Az Ujság, 1905. január 3. 5. p., január 4. 11. p., január 5. 5. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 7. 5. p., január 8. 3. p.

99 Pesti Hírlap, 1905. január 19. 5. p., január 25. 4. p.; Az Ujság, január 26. 3. p.; MNL OL K 2. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

100 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 4. p.

kortese — egyes tisztviselők körében sikertelenül agitált Nyíri mellett, Tolnay Antal igazgató a II. kerületi választókat behívatta, és közölte velük, hogy hivatali kocsival, hivatali idő alatt ő fogja szervezni a választási részvételüket, így könnyedén ellenőrizheti, hogy ki az, aki nem Nyírre adja voksát.¹⁰¹

A kormánypárt rágalomnak nevezte a vádakat. Sajtóorgánumuk a tisztviselőkkel szembeni presszió kérdését úgy foglalta össze, hogy ezen társadalmi réteg megvesztegetésére nincs szükség. A tisztviselők ugyanis eszesek, ha azt látnák, hogy a kormány nem az ő érdekeiket szolgálja — ami egyébként az állam érdekeivel egyező —, nem szavaznának rá, ugyanis nem a kormányhoz, hanem az államhoz vannak kötve, tőle függnék.¹⁰² Az ellenzék azonban ennek szöges ellentétét állította. A *Pesti Hírlap* vezércikkírója egyenesen azt ajánlotta, hogy a katonákhoz hasonlóan inkább vonják meg a tisztviselőktől is a választójogot, hiszen úgysem szavazhatnak saját belátásuk szerint. A lap úgy vélte, hogy maguknak a tisztviselőknek is csak teher a választójog, amit fiktív kérdésükkel szemléltetett: „Minek is van szavazati jog a világon? Vagy ha van, akkor miért nincs?”¹⁰³ A szövetkezett ellenzék végrehajtó bizottsága pedig a hozzájuk intézett panaszok hatására kiáltványban fordult Magyarország tisztviselői karához. Felhívták a figyelmüket, hogy amennyiben a kormány visszaél függő helyzetükkel, jogukban áll védekezni a „zsarnoki nyomás” ellen. Buzdította a tisztviselőket, hogy vállaljanak szolidaritást. Nagyobb csoportok üldözését, áthelyezését ugyanis a kormány úgysem tudja kivitelezni. Emellett biztatta őket, hogy bátran forduljanak hozzájuk azok, akiket szabad választójoguk gyakorlásában korlátoznak.¹⁰⁴ A koalíciós pártok még egy ügyvédi irodát is felállítottak a választások idejére, ahol választási ügyekben díjmentesen mindennap pár órányi időben felvilágosítást kaphattak a választópolgárok, illetve ez a központi szerv intézte a már bejelentett visszaélési ügyeket is. Az iroda a belvárosi Sas-körben működött, de illetékessége az egész ország területére kiterjedt.¹⁰⁵

Az ellenzéki sajtó az állami tisztviselőket érintő pressziókon felül beszámolt olyan esetről is, hogy az Önségélyező Takarékpénztár és Hitelszövetkezet felbontotta a Darányit támogató adósainak kölcsönét, a Jobbparti Hitelbank erre felajánlotta a károsultaknak, hogy konvertálja kölcsöneiket. A Szabadelvű Párt vá-

101 Pesti Hírlap, 1905. január 25.4. p.

102 Az Ujság, 1905. január 8. 1. p. [vezércikk]

103 Pesti Hírlap, 1905. január 25. 1. p. [vezércikk]

104 Pesti Hírlap, 1905. január 13.5. p.

105 Pesti Hírlap, 1905. január 12.4. p.

lasznyilatkozata ezt is rágalomnak nevezte.¹⁰⁶ Szintén tiltakoztak azon vád ellen, hogy a honvédtiszti iskolák ingyenes helyeit is bevonták volna a korteskedésbe: arra hivatkoztak, hogy ezek a főváros saját alapítványi helyei, melyek betöltéséről a főváros maga dönt, így lehetőségük sincs ezek odaigérésére szavazatszerzésért cserébe.¹⁰⁷ Darányiéknak arról is tudomásuk volt, hogy Nyíri kortesei pénzügéretekkel is igyekeznek szavazatokat szerezni. A szabadelvűek újabb nyilatkozatban kijelentették, hogy nem tudják, kik kampányolnak ilyen eszközökkel Nyíriért, az biztos, hogy nem a párt bízta meg őket. Mindenesetre elhatárolódtak az efféle ígéretek beváltásától, és kérték, hogy akinek tudomása van ilyen ügyekről, jelentse a pártelnöknél, hogy a feljelentést megtehessek.¹⁰⁸ Nyilvánvaló, hogy az ehhez hasonló nyilatkozatok csak a formalitás kedvéért születtek, hiszen a megvesztegetést elfogadók nem fordultak jogorvoslatért, mert nem állt érdekükben, örültek, hogy különböző előnyökhöz juthatnak. Akik pedig nem hagyták magukat korrumpálni, azok hiába keresték fel a korrupcióval vádolt párthoz tartozó elnököt, annak esze ágában sem volt feljelentést tenni kortese ellen, viszont tudomást szerezhetett ezáltal arról, hogy mely választók nem befolyásolhatók ilyen eszközökkel. A feljelentésnek csak abban az egy esetben lehetett értelme, ha az ellenpárt emberei szerveztek hasonló akciókat, hogy rossz hírbe hozzák a szemben álló tábor.

Az ellenzék még azt is felrótta Nyírinek, hogy a kerületben lakó ismerőseit személyesen is agitálta, köztük Demeczky Mihályt, a Ferenc József Nevelőintézet igazgatóját is, aki korábban Darányi híve volt. A kerület szabadelvű végrehajtó bizottsága azt a választ adta, hogy hasonló látogatásokat Darányi is tett, sőt ő azt is kérte, hogy szavazzanak rá, míg Nyíri csupán meggyőződés szerinti voksolásra buzdított. Demeczky pedig már Nyíri híve volt látogatásakor, ugyanis már akkor elfordult Darányitól, amikor az otthagya a szabadelvű tábor.¹⁰⁹ Utóbbi eset jól mutatja, hogy a szembenálló pártok módszerei gyakran megegyeztek, s amit ellenfelük részéről sérelmeztek, azt sokszor maguk is elkövették.

A választási mozgalom alatt azonban nemcsak az ellenzékét érte vélt vagy valós sérelem. A szabadelvűeknek már a központi választmányban meg kellett küzdeni azért, hogy ne a Darányi mellett korteskedő Puky Gyula legyen a választási elnök, akit Kollár Lajos, a Darányi-párt elnöke javasolt választmányi tagnak.

106 Pesti Hírlap, 1905. január 24.3. p., január 25.3. p.

107 Az Ujság, 1905. január 19. 3. p.

108 Pesti Hírlap, 1905. január 17. 3. p.; Az Ujság, 1905. január 17. 5. p.

109 Az Ujság, 1905. január 19. 3. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3. p.

Ebben az esetben még sikerült céljukat megvalósítani, és az ellenzék hátrányára fordítani a helyzetet, elérték ugyanis, hogy Ludvig János főrendi házi tagot válasszák meg a posztra.¹¹⁰ A személyazonossági tanúk kijelölésénél viszont újfent kifogásolták, hogy csak Darányi-híveket osztottak be ebbe a feladatkörbe. A panaszra a központi választmány két másik személyt is kinevezett személyazonossági tanúnak.¹¹¹

A személyazonosság ellenőrzésére hivatott kerületi előljáróság hivatalos közegeiben, úgy tűnt, hogy a kormánypartot elhagyó politikusnak még erős bázisa maradt. Ezt támasztották alá azok a szabadelvűekhez érkezett panaszok is, miszerint a kormány híveivel a szavazóbárcák kiadásánál a személyazonosság igazolásakor rendszeresen „gáncsoskodnak”, még azokkal a nyugdíjasokkal szemben is, akik havonta megjelennek náluk, tehát nagyon jól ismerik őket.¹¹²

A Nyíri-párt kampánytevékenységét is gátolták az ellenzék megbízottjai vagy ellenzéki beállítottságú személyek azzal, hogy a párt plakátjait, falragaszait és az irodájukat jelző táblát folyamatosan leszedték.¹¹³ Ezek a kormánypartí sérelmek azonban nagyságrendileg elmaradtak a szabadelvűek érdekében a tisztviselőkre történő nyomásgyakorlástól. A választási eredményt ugyanis közvetlenül nem befolyásolhatták.

Fajsúlyosabb ügy volt ellenben, Korona Gyulának, a polgári leányiskola igazgatójának és Buzás Istvánnak, az iskola tanárának korteskedése. Ők az iskola tanulóin keresztül, mint közalkalmazottak agitáltak a szülők körében. Tanítványikkal a szülőkhöz az igazgató nevével fémjelzett bizalmas kérést jutattak el, mégpedig azt, hogy „a Darányi-párt érdekeit minél hathatósabban támogatni” szíveskedjenek.¹¹⁴ Gööz József tanárt szintén Darányi-párti korteskedéssel vádolták, őt azonban nem a szülők, hanem kollégái körében. Gööz hangulatkeltésnek nevezte a 32 pedagógus által beadott panaszt, és rágalmozás miatt feljelentés benyújtását latolgatta. Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy őt a Darányi-pártból Kollár Lajos kirekesztette, a hírek ezért sem lehet hitele. Kollár ezt cáfolta; szerinte Gööz önként hagyta ott a pártot, mivel lapja a kormányparttól kapott szubvenciót. Kollár hiába nyugtatta azzal, hogy nem kell attól tartania, hogy Berzeviczy vallás- és közoktatásügyi miniszter megvonja tőle a szubvenciót, amiért disszidens jelöl-

110 Pesti Hírlap, 1905. január 8. 3. p.; január 19. 5. p.

111 Az Ujság, 1905. január 20. 3. p.

112 Az Ujság, 1905. január 21. 3. p.

113 Az Ujság, 1905. január 21. 3. p.

114 Az Ujság, 1905. január 26. 3. p., január 29. 3. p.

tet támogat, hiszen a miniszter igazságos, Gööz így is kilépett a pártból. Ezzel az ellenzék az eredetileg közalkalmazotti korteskedéssel kapcsolatban kiobbant ügyet teljesen más irányba terelte.¹¹⁵

A kerületi szabadelvű végrehajtó bizottság elítélte továbbá Darányi személyeskedő hangnemét, amelyet Nyírirel szemben az utolsó pártvacsorán alkalmazott. Darányi ekkor többek közt pontosan ugyanezt is felrótta Nyírinek, azaz hogy a honvédelmi miniszter személyeskedik folyton beszédeiben. A kerület addigi képviselője azt is megjegyezte, hogy hirtelen „a tisztviselő karnak nagyon sok jó barátja akadt, akiket nem láttak, amikor bajban voltak”, ő viszont be is váltja azt, amit Nyíri csak ígér. Az ellenük alkalmazott hivatali pressziókra is felhívta a figyelmet, ami szerinte újabb bizonyíték arra, hogy a kormány tiszta, alkotmányos eszközök használatára képtelen. A szabadelvűek Darányi beszédének ezen elemeit a tisztviselők kormány elleni izgatásának vélték, úgy értelmezve, hogy ha Darányi lesz a miniszter, megjutalmazza a kormány ellen szavazókat, egyben azt is sugallva, hogy az nem jár jól, aki ellene szavaz.¹¹⁶ Az ilyen hangvételű kortesbeszédnek azonban teljesen általánosak voltak, ahogy az is, hogy az ellenpárt ezek kisarkításából próbált saját magának politikai tőkét kovácsolni.

A választás napjának közeledtével a szabadelvűeknek még az is izgalomra adott okot, hogy Lendl Adolf visszalépése miatt a választási elnök a Budai Vigadó szavazásra berendezett terméhez vezető útvonal középő lépcsőjéről a már kész deszkafal egy részét lebontatta és csak a választási helyszín előcsarnokát szedette ketté. A kormánypárt tiltakozott, mivel szerintük ez nem kellő mértékű elkülönítése a két pártnak, így beláthatatlan zavarokat is előidézhet.¹¹⁷ Végül a két párt bizalmi férfainak előzetes megállapodása szerint a választási útvonal teljes egészén — a fölépcsőt is beleértve — deszkafallal választották el a két szavazótábor január 26-ára.¹¹⁸

A választás lezajlása

A választás napjáig a kerület 3358 választójából 2600 váltotta ki előzetesen az előjáróságnál választási igazolványát, ezekből persze nem jött el mindenki sza-

115 Az Ujság, 1905. január 23. 5. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 26. 3. p.

116 Pesti Hírlap, 1905. január 25. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 26. 3. p.

117 Az Ujság, 1905. január 24. 7. p.

118 Az Ujság, 1905. január 25. 5. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 25. 4. p.

vazni, ugyanakkor olyanok is leadták voksukat, akik nem vették ki előre szavazóbárcájukat. A szavazás alakulását látva ugyanis a kortesek rendkívül aktív munkát folytattak, és olyan választópolgárokat is a választási helyszínre hoztak, akik eredetileg nem tervezték, hogy élnek aktív választójoguk gyakorlásával.¹¹⁹ A szavazók száma, viszont még így is alulmaradt a választási bárcát kiváltók számához képest. Az 1905-ös választás alkalmával 2391-en voksoltak a II. kerületi Vigadóban, ami jóval meghaladta az előző választáson részt vevők számát, ami 1716 fő volt.¹²⁰ A 71%-os részvételi arány egyaránt tükrözte a választóknak a korábbinál élénkebb érdeklődését a képviselőválasztás végkimeneteléről, illetve a kerületben folyó kemény választási küzdelmet, mely az előző választásokra eddig itt nem volt jellemző.

A szavazás menete a törvénynek megfelelő, megszokott rendben történt. Ludvigh János választási elnök reggel nyolc órakor rövid beszéddel nyitotta meg a választást. Bemutatta a hozzá érkezett jelöltek ajánlásait, a pártonként négy négy bizalmi férfit, akiket arányosan osztottak szét a két szavazatszedő küldöttség között. Bejelentette, hogy a törvény előírásainak megfelelően elfogad fél kilencig további ajánlásokat. Miután új jelölt nem kívánt indulni, feleskette a személyazonossági tanúkat, majd kilenckor elrendelte a szavazás megkezdését. A Vigadó lépcsőházában ekkorra nagy tömegben tolongtak a választópolgárok, és várták, hogy bejussanak a szavazóhelyiségbe. A pártok ugyanis már kora reggel külön csoportokban a helyszínre vezérelték szavazóikat. Az utcákat fellobogózott kocsik, abcugoló fiatalok és pártjelvényeket, tollakat viselő választópolgárok lepték el. A sorsolás értelmében a Nyíri-párt szavazóit bocsátották először a szavazóterembe, majd húsz fő voksolása után, a Darányi-párt ugyanennyi fős szavazócsoportja járulhatott szavazáshoz. A szövetkezett ellenzék választói valamivel tizenegy óra előtt már nem tudták tartani a húsz fős csoportokat, ugyanis egyre fogyatkoztak várakozó szavazóik, ami a választás részeredményében is megmutatkozott. A két jelölt szavazategyenlősége megszűnt, és dél körülre Nyíri már több mint száz szavazattal vezetett.¹²¹

A kerület ismert választói közül Andrassy Gyula délelőtt adta le voksát disszidens politikustársára, majd nem sokkal utána gróf Széchenyi Béla Nyírire. Báró Bánffy Dezső pedig délután tette tiszteletét a szavazóhelyiségben, természetesen a koalíciós pártok jelöltjére szavazva. Megjelenésük fokozta a választás hangu-

119 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.

120 Az Ujság, 1905. január 28. 3. p.

121 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3–4. p.

latát, azonban az eredményekre a nagy csoportokban érkező szavazók magától értetődően nagyobb befolyással bírtak. Még délelőtt leszavazott az állami tisztviselők egy jókora tömege, szinte kivétel nélkül Nyírire. Az ideiglenesen vidéken időzőket is visszarendelték a fővárosba, minden hivatalos kiküldetés szünetelt ezen a napon. Száznál több Ganz-gyári hivatalnokot felettesük, Mechwart András vezérigazgató vezetett szavazásra délben, közülük csak öten szavaztak Darányira, annak ellenére, hogy többen korábban írásban is rögzítették, hogy az ellenzék mellett állnak. Kora délután viszont a kerület tanítói és tanári kara szavazott le tömegesen Darányira. Ezek a szavazatok tükrözték a kampány során az egyes pártok által hangoztatott visszaélési sérelmeket. A kormánypártnak elsősorban az állami tisztviselői kart és az állammal szoros érdekkapcsolatban álló magánvállalatok beosztottjait sikerült maga mögé állítania, míg az ellenzéknek a pedagógusokat.¹²² Bizonyára sokan szavaztak meggyőződésből, de a visszaéléseknek, vesztegetéseknek is nagy szerepe lehetett a választópolgárok álláspontjának kialakításában. A tanárok Darányi-pártiságát feltehetően meghatározta az is, hogy a jelölt évtizedek óta támogatta alapítványokkal az oktatási intézményeket, és a képviselőházban is támogatta fizetésük rendezését.

A tisztviselői kar döntő részének kormánypárti voksai viszont nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Nyíri megőrizte a délelőtt megszerzett fölényét, amin az sem változtatott, hogy a Darányi-párt korteseinek munkáját az esti óráktól még az I. kerületi ellenzéki jelölt, Szébeny Antal húsz korteskocsija is segítette. Ebben a kerületben — ahol egyébként Darányi és Nyíri is szavazott — már este fél nyolcra befejeződött a választás.¹²³ Egy Darányit támogató választó nyolc órakor még huszonnyolcad magával leadta voksát, azonban a végeredményt ez sem befolyásolta. A választási elnök kilenc órakor fél tizenegyre tűzte ki a zárórát, bár a szabadelvűek fél órával korábbi időpontot szerettek volna, de Ludvigh a közmegnyugvásra hivatkozva nem engedett eredeti elképzeléséből. Szavazók ekkor már csak szórványosan érkeztek a Vigadóba, a kortesek végső tartalékaikat mozgósították. A választás berekesztése után összeszámolták a szavazatokat, elkészítették a jegyzőkönyveket, majd az elnök 123 szótöbbséggel Nyírit kiáltotta ki győztesnek, akit hívei ekkorra már a szavazás színhelyére kísértek, így át is vehette hajnali egy órakor az elnöktől a mandátumát.¹²⁴

122 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3–4. p.

123 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 3. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3. p.

124 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3–4. p.

A szavazás összességében különösebb incidens nélkül, rendben zajlott le. Ezt Rudnay Béla rendőrfőkapitány is ekként látta, amikor dél körül ellenőrzésre érkezett. A *Pesti Hírlap* is csak egyetlen helyszíni vesztegetésről számolt be, amivel a Darányi-párt vádolta Nyíri egyik főkortesét, de amikor az ügy kapcsán jegyzőkönyv felvételére került volna sor, az állítólagos tanúk már, nem akartak semmiről sem tudni.¹²⁵ A Darányi-párt azonban úgy gondolta, hogy az egész választási mozgalmat tekintve a Szabadelvű Párt súlyos törvénytelenégeket alkalmazva szerezte meg a II. kerületben a választási győzelmet, ezért petíciót nyújtott be a Kúriához Nyíri mandátumának megtámadására.¹²⁶

A mandátum megtámadása

A petíciót február 24-én adta be Kollár Lajos, a II. kerületi ellenzéki párt elnöke társaival közösen, tehát a törvény által megszabott 30 napos határidőnek eleget téve, amit a választás napjától számítottak. Ez az idő elég volt a kérvényezőknek, hogy számos érvénytelenségi okot bizonyító tény gyűjtsenek össze. A kérvény bevezetője Darányi jellemét és eddigi tevékenységét méltatta. Kiemelte, hogy Darányi 24 éve képviselte a II. kerületet, legutóbb is elsöprő többséggel nyert a választásokon, melyeken ez idáig a választók tiszta meggyőződése dominált. Tisza azonban most kiadta a jelszót, hogy Darányit mindenáron meg kell buktatni.¹²⁷ A kérvény nyilván egyoldalúan jellemezte a helyzetet, de valószínű, hogy Tiszának nem csak politikai, hanem személyes okokból is rendkívül rosszul eshetett gyerekkori barátjának a szembefordulása, amit *Az Ujság* kortesdalai is kifejeznek, melyek a maguk egyszerűségében az árulási motívumot hangsúlyozták.¹²⁸ Feltételezhető ezek alapján, hogy a kormánypárt valóban különösen nagy erőket fektetett abba, hogy ebben a kerületben győzelmet arasson. A kérvény folytatása már egy csúsztatott érveléssel igyekszik igazolni, hogy Nyíri valójában nem is akart fellépni Darányi ellen jelöltként, csak Tisza akaratának engedett. A honvédelmi miniszternek egy decemberi beszédét idézi, melyben arról szólt, hogy a parlamentből csak a „dudvákat” akarja „kigyomlálni”, amiből a petíció szerint az következik, hogy az olyan becsületes politikusoknak, mint Darányi helye van a

125 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3–4. p.

126 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

127 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

128 Az Ujság, 1905. január 10. 8. p., 1905. január 12. 7. p., Az Ujság, 1905. január 18. 9. p.

képviselőházban Nyíri álláspontja alapján is, ezért őt nem kell kibuktatni onnan. A bevezető rész még Darányi január 27-i Kollár Lajoshoz szóló leveléből is idéz, mely szerint, „ami a székesfővárosban történt [a választási mozgalom során], az nem volt egyéb, mint a november 18-i erőszaknak és törvénytelenységnek megisméltése más alakban, helyi, de tökéletesített kiadásban”, értve ez alatt a választási visszaéléseket. Ezután a petíció a formai szabályoknak megfelelően felsorolta azon érvénytelenségi okokat az azokat igazoló tények megnevezésével együtt, melyek alapján a szabadelvű mandátum megsemmisítését kérték.¹²⁹

Abszolút érvénytelenségi okként a kormányoldal pártvacsoráit hozták fel, szám szerint hármat, melyeken szerintük, az etetés–ítatás túllépte a törvényes kereteket, a választói befolyásolás célzata is fennállt, s ezekben a jelölt személyesen is részt vett. A Nyíri programbeszéde után tartott vacsora esetében azt sérelmezték, hogy 410 választóból 280 teljesen ingyen jutott ételhez–italhoz és szivarhoz, de az 1 korona 40 filléres vacsorajegy valódi értéke egyébként is legalább 3 korona 76 fillér volt, melynek alátámasztására részletes kimutatást készítettek a teríték összetételéről és egyéb felmerülő költségekről. A petíció tartalmazta az ebédjegy-mintákon kívül azoknak az ingyen megvendégelt választóknak a névsorát is, akik később Nyírire szavaztak. Ezzel a befolyásolás sikerességét próbálták jelezni. Szintén etetési–ítatási vétségnek tekintették a kérvényezők, hogy Lendl Adolf visszalépése után ugyancsak ingyen vendégelték meg a szabadelvűek szorult anyagi helyzetű, főleg kisiparos és kiskereskedő választókat, hogy Lendl volt szavazótáborában híveket szerezzenek, ennek kapcsán azonban a 116 résztvevőből csak tizenkettőt tudtak név szerint megnevezni. A petíció szerint Nyíriék még a választás előtti nap is ingyen vacsorát adtak a Vigadóban, a választás napján pedig a párhelyiségekben itatták a szavazókat.¹³⁰ Pártvacsorákat az ellenzék is több alkalommal adott, s bizonyára ezekkel szemben is lehetett volna hasonló kifogásokkal élni, talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a Kúria ritkán semmisített meg ilyen okból eredményt.

A következő egységben a petícionálók relatív érvénytelenségi okokra hivatkozva követelték Nyíri mandátumának megsemmisítését. Itt már a pártvacsoráknál jóval jelentősebbnek tűnő érveket hoztak fel. A legtöbb szavazatot hivatali nyomásgyakorlás elkövetése miatt tekintették érvénytelennek. Különböző minisztériumok és a miniszterelnökség tisztviselői mellett, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, a Postatakarékpénztár, az Országos Chemiai Intézet és

129 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

130 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

a Központi Vegykísérleti Állomás, a Magyar Királyi Ferenc József Nevelőintézet, a MÁV és a II. kerületi előljáróság alárendelt beosztottjai közül soroltak fel 293 főt, akiket hivatali presszió ért annak érdekében, hogy Nyírire szavazzanak. Ide vették — a korábban más ügy kapcsán már említett — Demeczky Mihály gimnáziumi igazgató gyűjtő hangú, antiszemita felszólalását egy végrehajtó bizottsági ülésen, amelynek következtében Szabolcsi Izidor, a kerület izraelita hitközségének elnöke a zsidók 4/5-ét Darányi ellen hangolta. Demeczky ugyanis ekkor Darányi-pártinak vallotta magát, ám nem sokkal később már a kormánypárt oldalára állt. A Csavargózós Átkelési és Hajózási Vállalat az állami tisztviselőkhöz hasonló helyzetű — pénzügyminiszter által kinevezett, az államtól fizetést, nyugdíjat kapó — dolgozóinak egy részét ugyancsak utasították felettesi nyomásyakorlás által, hogy a kormánypárti jelöltet támogassák.¹³¹

Ezekon felül a peticionálóknak tudomásuk volt arról, hogy Nyíriék a már vidéken élő, de a kerületben választójoggal bíró szavazókat kérték, hogy 40 korona útiköltség fizetése fejében jöjjenek el a választásra. Ez jócskán meghaladta a törvény által engedélyezett oda-vissza útra szóló 8–8 korona útiköltséget, ráadásul a Szabadelvű Párt még fejenként 20 és 60 korona közé eső ellátási költséget is biztosított a vidékről érkezettek számára. A petíció további pénzügyekkel kapcsolatos eseteket is felhozott, melyeknél 50 és 200 korona közé esett javarészt a megvesztegetési összeg. A megvesztegetések anyagi hátterét a petíció szerint egyrészt a választási kiadásokra félretett kerületi pártkassza fedezte, melyben 70.000 korona volt. Ezen felül Nyíri saját vagyonából 25.000 koronát költött választási célokra, továbbá 45.000 koronát a kampány szervezői (Vojnich István, Daniel Gábor) is hozzátekettek a költségvetéshez a Szabadelvű Pártból.¹³² Ez a 140.000 koronás végösszeg rendkívül magasnak számít, hiszen ha a párt mind a 323 kerületben¹³³ — melyben elindult — ugyanennyit költött volna a választásokra, akkor mintegy 45 millió koronával kellene számolnunk, mely jócskán túllépi a hárommilliós legális keretet, ami ráadásul az ország összes, tehát mind a 413 választókerületében jelöltet indító pártra lett megállapítva. Ez, az egész országra számított pénzösszeg nyilvánvalóan nagyságrendekkel kevesebb lehetett, ha figyelembe vesszük, hogy a II. kerületben meglehetősen kiélezett választási harc folyt, így feltehetően azok közé a kerületek közé számított, ahol az átlag feletti pénzeket fordítottak a kampányra és a vesztegetésekre. Más, biztos győzelmet

131 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

132 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

133 *Ruszkai*, 1959. 46. p.

ígérő vagy kisebb kerületekben ennek az összegnek viszont nyilvánvalóan a töredékét adták ki hasonló célokra. Nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy az ellenzéki állítás, miszerint a II. kerületben valóban 140.000 koronát fordított a kormánypárt a választásokra, nem került bizonyításra. Mindezek ellenére, így is rendkívül valószínű, hogy a Szabadelvű Párt a törvényes kereteket jóval meghaladó pénzüsszeget használt fel a választók meggyőzésére.

A kérvény állítása szerint Müller Pétert más típusú kedvezéssel, előnyhöz juttatással igyekezett megnyerni a szabadelvű tábor. Ő korábban számos kérelmet adott be a Budapesti Pénzügyigazgatóságához és a Pénzügyminisztériumhoz azért, hogy dohányt árúsíthasson. Mivel azonban nem kapott kedvező elbírálást, a választási kampány idején Sztéhlo Kornél II. kerületi szabadelvű pártelnök és Nyíri írtak az illetékes miniszteri referensnek, hogy Müller kérvényét fogadják el.

Néhány választójoggal a törvény értelmében nem rendelkező, mégis szavazó személy voksa ellen is szót emelt a petíció. Ezek között szerepelt csőd alatt álló, nem személyesen szavazó választó, és olyan önkéntes honvéd is, akinek tényleges katonai szolgálata még nem járt le csak a választásokra szabadságolták. A választói névjegyzékben továbbá csak három Fischer József szerepelt, de négy szavazott, még hozzá három Nyírire, és ezek közül az egyik jogosulatlanul.¹³⁴

Összességében a petíció szerint az etetés–itatásokkal megvesztegetetteket is beleértve mintegy 800 Nyíri-párti szavazathoz kötődött visszaélés. Amennyiben különböző jogcímenek Darányitól is levonnak a petíció szerint maximum 79 szavazatot, akkor is megállapítható, hogy Nyíri nem rendelkezik a szavazatok többségével, ezért mandátumát meg kell semmisíteni. A Kúria elrendelte a tárgyalást és a bizonyító eljárást a kérvény ügyében, az ítélet azonban szeptember 29-ig húzódtott.¹³⁵ Ekkor mondott le ugyanis Nyíri a mandátumáról, mivel a székesfehérvári honvédkerület parancsnoki tisztét kapta meg. Bár lemondását az országgyűlés sorozatos elnapolása miatt a képviselőházban nem tudták bejelenteni, azt ettől függetlenül érvényesnek tekintették, s ezért a Kúria megszüntető határozatot hozott Kollárék petíciója ügyében, egyben minden anyagi terhet rájuk hárított.¹³⁶ A Kúria egyébként elutasított számos kifogást a petícióból, a megvizsgált szavazatok közül ugyanis csak az aktív választójog hiányára vonatkozó indokokból

134 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

135 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

136 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.; Ács Tibor–Balogh Gyula–Bencze László–Hegedűs Zoltán–Liptai Ervin–Móricz Lajos–Szakály Sándor: Honvédelmi miniszterek. 1848–1994. Budapest, 1994. 50. p.

tekintettek négy kifogást bizonyítottan helytállónak, ennyi azonban nem bizonyult volna elegendőnek a relatív érvénytelenség szabálya alapján a mandátum megsemmisítésére.¹³⁷

Véleményem szerint az eljárás megszüntetése ellenére megállapítható, hogy a petícióban törvényellenesnek titulált 800 szavazatnak — közel 300 hivatali nyomásgyakorlásra vonatkozó adatot tartalmazó panaszával —, ha csak a fele volt is jogos, egyértelműsíthető, hogy Nyíri megválasztásában a különböző visszaélések meghatározó szerepet játszottak.

Választás a IV. kerületben

A választókerület és a jelöltek

A Belváros Budapest legalacsonyabb lélekszámú kerülete volt a századfordulón. 1906-ban 26.227 fős polgári és 657 fős katonai népességgel rendelkezett.¹³⁸ A lakosság túlnyomó többsége, 88%-a a magyart tekintette anyanyelvének, közel 7% pedig a németet. A vallási összetétel terén itt is a katolicizmus dominált (63%), de jelentős számú izraelita is élt a kerületben (16,5%), illetve a reformátusok (10%) és az evangélikusok (7%) aránya sem volt a korszakban elhanyagolható. A választójogból kiszorultak között találjuk egyfelől a kerület 53%-át adó női lakosokat, illetve a 20 év alattiakat, akiknek 22–26% körülire becsülhető az aránya, mivel a legfeljebb 15 éves kort betöltők a kerület népességének 18,3 %-át adták.¹³⁹ Másfelől az adó- és egyéb cenzusok korlátozásai eredményeként a IV. kerület összlakosságának 14,5%-a volt választópolgár, ami igen magas arány Budapest más és az ország legtöbb választókerületéhez képest.¹⁴⁰

A választók magas száma utalhat a kerület lakóinak jó anyagi helyzetére. Ugyanakkor nyilván nem véletlenül nevezték a korszakban ezt a választókerületet „az ország legintelligensebb kerületé”-nek. A hat év felettek körében itt volt a legalacsonyabb a századelőn az analfabéták aránya — 1900-ban 6,1%, 1910-ben 4,1% — a székesfőváros kerületei közül, s valószínűleg a választókorú népesség

137 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

138 BpStévk., 1907. 14–15. p.

139 *Thirring*, 1935. 1. k. 180–181. p., 242. p., 291. p., 2. k. 41. p.

140 BpStévk., 1907. 343. p.

között is nagy arányban lehettek, akik értelmiségi foglalkozásuknak köszönhették szavazati jogukat.¹⁴¹

A kerület kormánypárti beállítottságú volt a korszak 1905 előtti választásait tekintve, Deák Ferenc is egykori képviselői közé tartozott. Az előző két országgyűlési ciklusban pedig a Szabadelvű Párt elnöke, az 1824-es születésű agg politikus, báró Podmaniczky Frigyes képviselte a belvárosiakat a parlamentben.¹⁴² Az ország legrangosabbnak tartott kerületében a szemben álló pártok 1905-ben is kitétek magukért a jelöltek személyének kiválasztását illetően. A kormánypárt a miniszterelnököt, Tisza Istvánt, a szövetkezett ellenzék, pedig a disszidensek egyik vezetőjét, ifjabb Andrassy Gyulát indította a belvárosi választásokon.

A kampány

A Szabadelvű Pártkörben már decemberben eldőlt, hogy nem a pártelnöki pozícióból is leköszönő agg Podmaniczky, hanem az energikus Tisza István lép fel az elit belvárosi választókerületben. Tisza valószínűleg úgy gondolta, hogy itt biztosan mandátumhoz juthat. Az ellenzék ekkor ugyanis még Polónyi Géza jelölését tervezte, akit az egykor Deák Ferencet támogató, „legintelligensebb” kerületben bizonyára legyőzhetőnek vélt szélsőségesége miatt, ami a december 13-i képviselőházi rongálásokban való részvételében is megnyilvánult. Január 1-jén a formalításoknak megfelelően a kerületben meg is tartották a pártalakuló és jelölő gyűlést, amelyen Tisza a felajánlott jelöltséget elfogadta.¹⁴³

Andrassyt ezekben a napokban még a józsefvárosiak akarták megnyerni, a Belvárosban csak január 6-án kérték fel először, hogy induljon Tisza ellen, végül két nap múlva fogadta el a jelölést. A szövetkezett ellenzék vezérlő bizottsága nyilván belátta, hogy a Belvárosban a miniszterelnök ellen egy a '67-es vonalhoz közelebb álló politikus felléptetése nagyobb sikerrel járhat. Andrassyval szemben már Tisza is keményebb küzdelemre számíthatott. A belvárosi mandátumért — ellenzéki szóhasználatával élve — „Ugráról megugra”, (azaz otthagya az ugrai

141 *Thirring*, 1935. 2. k. 69. p.

142 Országgyűlési almanach 1897–1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Bp. 1897. 321–322. p.; Országgyűlési almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Budapest, 1901. 341.p.

143 Pesti Hírlap, 1904. december 30. 3. p., december 31. 4. p., 1905. január 2. 9. p.; Az Ujság, 1905. január 1. 4. p.; *Csik*, 2011. 98. p.

kerületet), de amikor megtudta, hogy ki lesz az ellenfele, Miskolcon is jelöltette magát. Ellenzéki körök szerint még Nyíregyházával, Bősörménnyel és a VII. kerülettel is egyezkedett, hogy egy harmadik helyen is indulva, minél jobban bebiztosítsa mandátumát, ugyanis a miskolci szereplés eredményében is kételkedett.¹⁴⁴ A kormánypárti sajtó ellenben azt hangoztatta, hogy Tisza örömmel fogadta új ellenfelét, akit magához közelebb állónak érzett, mint Polónyit. Utóbbi meghátarálását pedig annak tulajdonították, hogy érzi a szövetség veszét a kormánydallal szemben, ezért inkább másnak engedi át a kudarcra kecsegtető jelöltséget.¹⁴⁵

Tisza és Andrássy teljes erejükkel vetették magukat a választási kampányba. Hivatalos programbeszédét Tisza mondta el korábban, január 8-án, vasárnap a Hungária szállóban. Nem túl nagy helyet választottak, hogy a megjelenőket ellenőrizhessék. Detektívek vizsgálták át az összes belépőt, hogy a felforgató elemeket távol tartsák a rendezvénytől. Végül kb. 800-an voltak jelen a teremben. Tisza a tőle megszokott részletgazdag érvelési technikával mutatta be a kormány programját, egy hatórás beszéd keretében.¹⁴⁶ Gigantikus hosszúságú beszédét egyesek türelemmel hallgatták, s amikor mondandója elhúzódsát látva, megjegyezte, hogy siet beszédét befejezni, az egyik lelkes hallgató megnyugtatóan közbeszólt: „Szabad beszélni, nem vagyunk az országgyűlésen” – utalva az ellenzéki obstrukció bénító hatására. Az ellenzéki sajtó tudni vélte azonban, hogy sok olyan személyt is beengedtek a nagygyűlésre, aki csak németül értett, ők ugyanis biztosan nem zavarhatják meg a szónoklatot. Egy kövér német polgár, a *Pesti Hírlap* tudósítója szerint, az állítólag hivatalos kiabálókka megerősített éljenzőket azzal csitította, hogy ne biztassák a szónokot, mert sosem fogja befejezni a beszédét.¹⁴⁷ Tisza végül azzal zárta szónoklatát, hogy a választások kiírását azért kérte, hogy a nemzet ítélhessen, helyesnek tartja-e politikáját.¹⁴⁸

Az ellenzéki sajtó kifogásolta, hogy Tisza minden választójoggal rendelkező rétegnek igyekezett ígérni valamit, és az addig csak „fejőstehénné” használt főváros számára is jelentős kedvezményeket helyezett kilátásba. A *Pesti Hírlap* emellett figyelmeztette olvasóit, hogy a Szabadelvű Pártnak évtizedes kormány-

144 *Pesti Hírlap*, 1904. december 29. 10. p., 1905. január 9., január 18. 4. p., január 19. 3. p.; *Az Ujság*, 1905. január 7. 3. p., január 9. 13. p.; *Csik*, 2011, 98. p.

145 *Az Ujság*, 1905. január 10. 4. p.

146 Tisza és Andrássy programbeszédének összevetését lásd *Csik*, 2011. 99–104. p.

147 *Pesti Hírlap*, 1905. január 9. 2. p., 5. p.

148 *Az Ujság*, 1905. január 9. 6–7. p.

zása alatt meg lett volna a lehetősége, hogy a választások idejére elővett program pontjait megvalósítsa, de mivel nem tette, nincs garancia arra, hogy győzelme esetén Tisza beváltja ígéreteit. A kormánypárti álláspont szerint viszont pontosan az ellenzéki obstrukció által előidézett parlamenti munkaképtelenségnek volt köszönhető, hogy régóta esedékes kérdésekben még nem születhetett törvény.¹⁴⁹

Andrássy Gyula egy héttel később, január 15-én a pesti Vigadóban mondta el programbeszédét a kiemelkedő ellenzéki politikusok felvezetőjét követően.¹⁵⁰ A Tiszáénál jóval rövidebb beszédében nem szólt átfogó gazdasági, társadalmi, közigazgatási, katonai kérdésekről, és nem mélyedt el abban sem, hogy megválasztása esetén milyen konkrét tettekkel akarja a válságból az országot kivezetni. Beszédét azzal zárta, hogy a főváros fejlesztése terén apja nyomdokain fog haladni.¹⁵¹ A szabadelvű sajtó felhívta a figyelmet, hogy a különböző szónokok az idősebb Andrássy tevékenységéből nem véletlenül fektették a fővárosi fejlesztéseire a hangsúlyt, mellőzve a kiegyezésben játszott szerepét. A '48-asokkal összeálló Andrássy ugyanis elárulta a kiegyezést.¹⁵² *Az Ujságban* megjelenő kortesdal — a jó ízlés határait átlépve — már az egekből letekintő idősebb Andrássyról szólt, aki fia árulását annyira szégyelli, hogy másodjára is meghal.¹⁵³

A nagy programbeszédeken túl a kisebb szónoklatok a pártvacsoráknak is állandó kellékeit alkották, melyek a belvárosi választási mozgalom életéből sem maradtak ki. Mind a két párt élt az etetés–itálás kortesfogásával, melynek mértékét a győztes párt esetén ismerjük csak, ami szintén a választást megtámadó kúriai petíció bemutatásakor kerül ismertetésre. Emellett a sajtó is kiemelten foglalkozott a két vezető politikust jelölő IV. kerületi választási mozgalom során felmerült visszaélésekkel, sérelmekkel és a pártoknak az egyes ügyekkel kapcsolatos állásfoglalásaival.

Már Andrássy jelölésekor vita alakult ki a szabadelvűek és az ellenzék között, melyben a sajtónak nagy szerepe volt. A *Pester Lloyd*-ban ugyanis az a hír jelent meg, hogy a disszidensek a Belvárosi Polgári Kör nevében jelölték Andrássyt. A kormánypárt erre kifejezte felháborodását, mert az említett kör Tisza mellett foglalt állást, így nem tartották helyénvalónak, hogy néhány személy véleményét

149 Pesti Hírlap, 1905. január 16. 1–2. p. [vezércikk]

150 Pesti Hírlap, 1905. január 15. 5. p., január 16. 2. p.

151 Pesti Hírlap, 1905. január 16. 4–6. p.; *Csik*, 2011. 101–102. p.

152 *Az Ujság*, 1905. január 17. 1. p. [vezércikk]

153 „Kis Andrássy Polónyival paroláz,/Tiszta keze lett is csupa kulimáz./Nagy Andrássy az egekből lekiált:/Újra meghal, úgy szégyelli a fiát.” *Az Ujság*, 1905. január 20. 3. p.

a Polgári Kör egészére vonatkoztassák. Az ellenzék ugyancsak elhatárolódott a közleménytől, de közben hangsúlyozták, hogy jelöltjük is a szabadelvűeket képviseli, mégpedig a Tisza módszereivel egyet nem értőket, azaz az igaz szabadelvűségeket.¹⁵⁴ A '67-es szabadelvűség elvének kiemelése mindvégig fontos eleme volt a disszidens jelölt kampányának, amiről a szabadelvű választópolgárokhoz intézett körlevele is tanúskodott, melyben szintén az igazi szabadelvűséggel érvelve igyekezett maga mellé állítani a kormányparti választókat. A belvárosi választók nagy része a korábbi választások alapján ugyanis fogékony lehetett erre a politikai irányvonalra.¹⁵⁵ Andrassy programbeszédében ennek kiemelésétől bizonyára azért tekintett el, mert a népes számban összegyűlt választóközönség radikálisabb politikát támogató részének is meg akart felelni, miként a szövetkezett ellenzék mellette felszólaló '48-as vezetőivel fennálló nézetkülönbségeket sem kívánta felszínre hozni.

A Szabadelvű Párt — az ellenzéki sajtó tudósítása szerint — úgy próbálta ezeket, az ellenzékot megosztó jelenségeket a saját javára fordítani, hogy kereskedők nevével fémjelzett körlevélben hívták fel a függetlenségi választók figyelmét arra, hogy ne szavazzanak Andrassyra, mivel ő nem '48-as. Az állítólagos aláírók közül ketten jelezték, hogy nem tudtak a levélről, nevükkel visszaéltek. A kormánypart pedig azt nyilatkozta, hogy ezeket a leveleket, az ellenzék írta.¹⁵⁶

A választók körlevél útján történő befolyásolása különösen kedvelt módszer volt a kerületben. Január 14-én a napilapok egyszerre három szabadelvű körlevélről is beszámoltak. A Fischer Zsigmond kisiparos és társai nevében küldött levél a választókat arról próbálta meggyőzni, hogy ha előzetesen Polónyinak kötötték le a szavukat, a jelöltváltás nyomán az már nem köti őket, hogy az ellenzékre szavazzanak, Andrassy terézvárosi képviselőként különben sem törődött választópolgáiraival, s az ipar érdekében is okosabban tesz, ha Tiszára szavaznak. A másik felhívás, az előzővel ellentétben, pontosan az adott szó szentségére hivatkozva biztatja a címzetteket, hogy voksoljanak Tiszára, aki az ellenzékétől eltérően mindig állta szavát.¹⁵⁷

A harmadik körlevél már a manipuláción túllépve, burkolt fenyegetést tartalmazott. Ebben, a Kautz Gyula kerületi pártelnök által aláírt levélben az állt, hogy az ellenpart kortesei azt hangoztatták, hogy az adókövető bizottságok tagjai

154 Pesti Hírlap, 1905. január 10. 3. p.; Az Ujság, 1905. január 10. 4. p.

155 Pesti Hírlap, 1905. január 13. 5–6. p.; Az Ujság, 1905. január 13. 8. p.

156 Pesti Hírlap, 1905. január 12. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 14. 4. p.

157 Pesti Hírlap, 1905. január 14. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 14. 4. p.

ellenzékiek, ezért a választókat aszerint, hogy kire adják szavazatukat, adóelengedésben vagy -emelésben fogják részesíteni. A választóknak — folytatta a körlevél — azonban nem kell tartaniuk attól, hogy az adókievető bizottságokon keresztül az ellenzék bosszút fog állni azokon, akik nem rá szavaztak, mivel valójában nincsenek benne többségben. Ebből viszont egyenesen következik — hívta fel rá a figyelmet a *Pesti Hírlap* –, hogy a szabadelvűek alkotják a bizottság nagy részét, ami egyébként meg is felelt a valóságnak. Mivel az adókievető bizottság elnökét, illetve két rendes és két póttagját a Pénzügyminisztérium nevezte ki, további két rendes és két póttagját pedig a szabadelvű többségű székesfővárosi közgyűlés választotta, könnyen előfordulhatott, hogy a kormány hívei nemcsak többségben voltak a bizottságban, hanem azt kizárólag ők alkották. Egy esetlegesen a bizottságba bekerülő ellenzéki politikus pedig semmiképp sem tudta befolyásolni a döntést: ugyanis a miniszteri előadó által készített javaslatról szótöbbséggel szavaztak — érvelt az ellenzéki napilap cikkírója. A kormánypárt körlevele tehát egyes kortesfogással, azzal, hogy az állítólagos ellenzéki nyílt fenyegetés lehetőségének beváltását kétségbe vonta, kimondatlanul is a maga hatalmát igazolta az adókievető bizottságokban, így közvetetten azt sugallta a választóknak, hogy ők fogják meghatározni — a választáson leadott szavazatok figyelembe vételével –, hogy kinek, milyen módon fog változni az adója.¹⁵⁸

Körleveleket — amint arra már említettünk példát — az Andrássy-párt is intézett a választókhöz. Volt, amelyikben arról tájékoztatták a választópolgárokat, hogy beválasztották őket a párt szervező bizottságába. Ezt azonban minden választónak elküldték, a Szabadelvű Párt vezérlő bizottsági tagjainak is. Görgey István szintén a kormánypártot erősítette, ezért ő nyilatkozatot tett, hogy emiatt nem vállalja ezt a „megtiszteltetést”. Az ellenzék így ezzel a módszerrel aligha tudta táborát számottevően növelni. Polónyi szintén körlevélben kérte arra a választókat, hogy rövid időn belül jelezzék, az ellenzéki pártot támogatják-e, ezzel burkoltan sürgetve az Andrássy-párthoz csatlakozást.¹⁵⁹ A körlevelek tartalmukat tekintve mind a két párt részéről legális kortes-próbálkozásoknak minősíthetők, egyedül a szabadelvűek adókievető bizottsággal kapcsolatos levele vesztegetésgyanús, körmönfont megfogalmazása révén azonban az ellenzéki sajtó rosszalásán kívül, emiatt a kormánypárt aligha volt visszaéléssel vádolható. Mindkét fél keltette ellenfele visszalépésének hírét is, ezeknek az álhíreknek a cáfolata

158 *Pesti Hírlap*, 1905. január 14. 4. p.; *Az Ujság*, 1905. január 11. 1. p. [vezércikk], 14. p. 5. p.; *Csik*, 2011. 104. p.

159 *Az Ujság*, 1905. január 14. 4. p., január 17. 5. p., 18. 3. p.

azonban a kiterjedt napi sajtó révén könnyűszerrel eljutott a választókhoz, így ezek különösebb hatást nem váltottak ki.¹⁶⁰

A Szabadelvű Párt által bevetett törvényellenes módszerek közül — a II. kerülethez hasonlóan — a IV. kerületben is elsősorban a hivatali nyomásyakorlás alkalmazása merült fel. Az Országos Központi Takarékpénztár egyik igazgatója, Földiák Gyula állítólag közölte alárendelt belvárosi tisztviselőivel, hogy csak az fog fizetésemelésben részesülni, aki a kormánypártra szavaz. Hódossy Imre, a takarékpénztár elnöke azt nyilatkozta, hogy az általa megejtett vizsgálat cáfolta a választók hivatali befolyásolásának vádját: intézményükben különben sem volt helye soha a vesztegetéseknek, pártpolitikai különbségek miatti háttérbe szorításnak. Ezt az is igazolja, hogy ő ellenzéki képviselőként évekig alelnök volt Szitányi Izidor kormánypárti elnök idején.¹⁶¹ A belvárosi takaréknéve azonban a szabadelvű főkorteseknek a választási napján elkövetett akciói kapcsán is szóba jött, az ellenzék ugyanis tudni vélte, hogy a szegényebb választók körében Krausz Simonék a takarékpénztárba szóló utalványokat osztogattak, melyeket az után válthattak be, ha Tiszára leszavaztak.¹⁶²

Az ellenzéki sajtó Demény Károllyal, a Budapesti Posta és Távirada igazgatójával szemben is hangoztatta, hogy alkalmazottjai körében Tisza érdekében kampányolt, amit a kormánypárti sajtóorgánum tagadott. Olyan eset is akadt, hogy az ellenzéki sajtó hivatali nyomásyakorlásról beszámolva hibás információkat közölt, ezért a kormánypárt könnyedén hiteltelennek állíthatta be. Az Első Magyar Biztosító Társaság igazgatójáról azt jelentette meg az egyik ellenzéki lap, hogy a szabadelvűek bárói rang ígéretével akarták rávenni, vesztegesse meg beosztottjait. A „Csáfordi–Jeney”-ként nevezett igazgató, valójában azonban Jeney névre hallgatott, „Csáfordi–Tóth” a Hazai Biztosító Társaságnál volt magas beosztásban, amelynek vezérigazgatója, Orondy Vilmos valóban közismerten kormánypárti beállítottságú volt: az obstrukciót annyira gyűlölte, hogy november 18-át követően lépett be a Szabadelvű Pártba. Az *Ujság* ezt a tévedést az ellenzék rágalmazó módszereinek bizonyítékeként állította be, mondván, kitalált nevekkal vádaskodnak, hogy senki se tiltakozhasson.¹⁶³ Sokkal valószínűbb, hogy valójában újságírói tévedésről volt csak szó, s bizonyára nem minden alap nélkül számoltak be a hivatali presszióról, ha az igazgatókat, intézményeket össze is keverték.

160 Pesti Hírlap, 1905. január 13. 6. p.; Az Ujság, 1905. január 21. 4. p.

161 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3., január 25. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 24. 8. p.

162 Pesti Hírlap, 1905. január 26. 3. p.

163 Az Ujság, 1905. január 11. 8–9. p., január 23. 8. p.

A kormánypárt oldalán korteskedett hivatalos tisztségével a Pesti Hírlap szerint visszaélve (valójában inkább túlzott mértékben élve) Laky Imre rendőrfelelős is, aki kocsmárosok és pálinkamérők fölötti felügyeleti jogát használta ki, hogy Tisza érdekében nyomást gyakoroljon. Az ellenzéki feljelentés szerint a vasárnapi munkaszünet betartását ellenőrizte túlzott szigorral. A megnövelt számú rendőrörszemek pedig ellenzéki borbélyüzletek ellen tettek feljelentést, amiért záróra után pár perccel is nyitva tartottak.¹⁶⁴ Pálfi Alfréd, a Szent István Kórház fegyelmileg felfüggesztett kezelőtisztje a városi hivatalnokokat kereste fel, hogy Márkus József főpolgármester neve alatt agitáljon a kormánypártért. A városvezetőnek azonban a lecsúszott egzisztenciájú férfi korteskedéséhez nem volt semmi köze.¹⁶⁵

A szabadelvűek mindezek mellett ugyanúgy, mint a II. kerületben, a Belvárosban választójoggal bíró, de a fővárostól távol lakó polgárokat levélben kérték, hogy jöjjenek szavazni a választás napján. Dr. Balogh Artúr kolozsvári egyetemi tanárt például Láng Lajos volt kereskedelmi miniszter kereste meg ezen ügyben. Ez azonban csak abban az esetben minősíthető visszaélésnek, ha a szükséges ellátást és fuvardíjat meghaladó pénzt is ígértek volna neki, erről viszont a *Pesti Hírlap* már nem tudósított. Ilyen eszközökkel viszont Andrássyék is éltek, ők állítólag 200 koronát ígértek a vidékről érkező szavazóknak.¹⁶⁶

A belvárosi ellenzék ezen felül is számos alkalommal élt az anyagi előnyök ígéretével, legalábbis a szabadelvű párti sajtóorgánum beszámolói szerint. Andrássyék a Saskörben egy borbélynak ingyen helyiséget ígértek, ha az ellenzékre szavaz. Polónyi megbízásából egy volt nagytrafikos összegyűjtötte, hogy kik azok, akik csak pénzért szavaznak, ami jó kiindulási pont lehetett a vesztetésekhez. Egy ügyvéd pedig azt igyekezett kipuhatolni, hogy a kormánypárt mennyi pénzt ígért a választóknak, s utána felüllicitált az ajánlatra. A többihez hasonlóan az utóbbi esetet szintén *Az Ujság* közölte,¹⁶⁷ amivel tulajdonképpen amellett, hogy le akarta leplezni az ellenzéki korrupciót, a saját pártját is elismerte.

A II. kerülethez hasonlóan a Szabadelvű Párt a Belvárosban is beadványt intézett a központi választmányhoz egy, a gyerekek révén az ellenzék érdekében korteskedő iskolaigazgató ellen. Wehner Gyula a Károly utcai iskola vezetője a gyerekekkel küldött ívek segítségével arról győzködte a szülőket, hogy szavaz-

164 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3. p.; Az Ujság, 1905. január 24. 8. p.

165 Pesti Hírlap, 1905. január 19. 5. p.

166 Pesti Hírlap, 1905. január 19. 5. p.; Az Ujság, 1905. január 21. 4. p.

167 Az Ujság, 1905. január 21. 4. p.

zanak Polónyira. A központi választmány hatáskörébe csupán a fegyelmi vizsgálat elrendelése tartozott, ezután a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya illetékességébe került az ügy. A központi választmány tagjai között azonban vita alakult ki, hogy egyáltalán elrendeljék-e a fegyelmi vizsgálatot. Az ellenzéki Preyer Hugó szerint a panasznak nem kell helyt adni, mivel már nem is Polónyi a jelölt, így tárgyi tényállás sem áll fenn, az eset nem is minősül közhivatalnoki korteskedésnek, Wehner pedig 40 éve kifogástalanul irányítja az iskolát. Véleményével azonban egyedül maradt. A többi felszólaló egyértelműen úgy gondolta, hogy a közhivatalnoki korteskedés gyanúja fennáll, ugyanis az igazgató állásának felhasználásával választási ügyekben fejezte ki véleményét, az iskola falai közül pedig az ilyen ügyeket ki kell szorítani. A választmány így megszavazta a fegyelmi vizsgálat elrendelését.¹⁶⁸ Szintén törvénybe ütköző és a II. kerületben is alkalmazott ellenzéki kampányfogás volt a szabadelvű falragaszok, zászlók eltávolíttatása. Ezekkel a kortesek rendszerint fiatal suhancokat bíztak meg.¹⁶⁹

Az Ujság által kortesnóta formájában is megörökített, legismertebb Andrássypárti kampányfogás a csinos nők agitációja volt elsősorban a belvárosi üzletlajdonosok, kereskedők, iparosok körében.¹⁷⁰ Az Andrassy-család nőtagjain kívül Fedák Sári, a korszak ünnepezt színésznője is a Belváros üzleteit járva igyekezett rávenni a választópolgárokat, hogy Duci (Andrassy beceneve) grófot támogassák. A hölgyek megnyerő személyiségénél azonban valószínűleg jobban befolyásolta a kiskereskedőket és kisiparosokat, hogy áruik felvásárlását ígérték, vagy a főúri körök megrendeléseinek elmaradásával fenyegették őket, attól függően, hogy mire voksolnak. A kormánypárt ennek kapcsán szóvá tette, hogy jobban örülne, ha a „szoknyák harca” helyett az elvek küzdelme döntené el a szavazatok sorsát.¹⁷¹

168 *Az Ujság*, 1905. január 13. 8. p.; *Pesti Hírlap*, 1905. január 18. 3. p.

169 *Az Ujság*, 1905. január 13. 8. p., január 14. 4. p.

170 „Túlsó soron suhog a zsüpon,/Boltajtóban vevőt les a Kohn./Be a boltba suhog a zsüpon:/S voksát adjá gróf Duczira, Kohn!/Métsós grófnő — felel a zsidó —/Van portékám csupa eladó./Vegyen ebből, lepje meg Ducit./ De a voksom, — az nem árucikk.” *Az Ujság*, 1905. január 12. 7. p.

171 *Az Ujság*, 1905. január 11. 8. p., január 13. 8. p., január 14. 4. p.; *Szalai Miklós*: Ifjabb Andrassy Gyula élete és pályája. Bp. 2003. 46. p.

A választás lefolyása

A Belvárosban, az ország első számúnak tartott kerületében már a választás napjáig lezajló kampány alapján is a jelöltek súlyához méltó szoros küzdelemre lehetett számítani. Az érdeklődést mutatta, hogy az előző választáshoz képest csaknem kétszer annyian jöttek el szavazni, szám szerint 2911 fő, azaz a választásra jogosultak 75%-a. Ezt az arányt az érdeklődés mellett az utolsó pillanatig tartó aktív kortesmunkának is be lehet tudni, amit az is alátámaszthat, hogy előzetesen valamivel kevesebben, 2752-en váltották ki a választási igazolványukat. A választás egyediségét fokozta, hogy a budapesti választások történetében először jelentek meg az utcán autók. Ezek Andrassy jóvoltából tűntek fel, az ő támogatására buzdították a választókat, szállították szavazóit.¹⁷²

Dr. Kunz Jenő választási elnök jó előre gondoskodott az Új Városházán lévő helyszín biztosításáról, vékony deszkafallal választotta el a két szavazótábor bejárához közeli felvonulási útvonalát. A bizalmi férfiakkal egyeztetve, törvényesen állapotok meg erről, s bár az ellenzék nem tartotta volna szükségesnek az elkülönítést, a rendőrség csak így vállalt felelősséget a helyszín megfelelő biztosítására.¹⁷³ A piros tollas ellenzéki tábor kora reggel a Saskör elől Polónyi vezetésével cigányzenekar kíséretében indult a szavazóhelyre, a fehér tollas kormánypart pedig az Eskü (ma Március 15-e) tér felől az Andrassyt támogatókhoz hasonló létszámban — kb. 500 fővel — érkezett a választás megnyitására, mely a szokásos módon, a II. kerületivel megegyezően zajlott.¹⁷⁴

Kilenc óra után pár perccel el is kezdődhetett a szavazás a három szavazatszedő küldöttség előtt, a sorshúzás értelmében Tisza-szavazatokkal. A szemben álló felek bizalmi férfiai már a választás legelején összeszólalkoztak, miután a kormánypart szavazói a tízes turnust felborítva, tizenhárman érkeztek szavazásra. Kunznak sikerült elsimítani a veszekedést, majd az utcán kellett utasítania a lovasrendőrséget, hogy ne zaklassák az Andrassy-választókat. Az ellenzék bizalmiai ugyanis azzal fordultak hozzá, hogy a rendőrség egyoldalúan, csak az ő választóikat fegyelmezi. Az elnök ugyanakkor még a szavazás első órájában megfosztotta tisztségétől a disszidensek egyik bizalmi férfit, mivel egy választón számon kérte, hogy becsületszava ellenére Tiszára voksolt. Leitersdorfer Henrik,

172 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5. p.; Az Ujság, 1905. január 29. 3. p.

173 Az Ujság, 1905. január 17. 4. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 27. 2. p.

174 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5–6. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 5. p.

Tisza bizalmija viszont csupán elnöki figyelmeztetésben részesült, amiért az ellenzéki választókkal szemben kellemetlenkedett.¹⁷⁵

A választás végig ilyen felfokozott hangulatban folyt, amit a kerület ismerőbb választóinak megjelenése tovább növelt. Andrassy bátyja, Tivadar; unokatestvére, Géza; Barabás Béla, a VII. kerületi függetlenségi jelölt; Náday Ferenc, a Nemzeti Színház művésze; Tiller Samu san marinói konzul; Gulner Gyula, Abonyban megválasztott ellenzéki képviselő; gróf Károlyi Mihály is Andrassyra adta szavazatát. Tallián Béla földművelésügyi miniszter, Graenzenstein Béla államtitkár és Hegedüs Lóránt az aznapi pápai választáson Bánffyval szemben alulmaradt szabadelvű politikus voksa nem volt kérdéses, ahogy Perczel Dezsőé sem. Utóbbi megjelenése hatalmas abcugolást váltott ki az ellenzékiekből, volt, aki még a zsebkendőjét is elkezdte lobogtatni — a zsebkendőszavazásra utalva –, meglátva az ex-házelnököt. Márkus József főpolgármester is a miniszterelnökre adta szavazatát, mire egy ellenzéki hang megjegyezte: „Próbáljon ő nem Tiszára szavazni.” Egyes, közéleti tevékenységet be nem töltő személyek szavazata is tudott nagy feltűnést kelteni. Egy jókedvű választó a VI. kerületi demokrata jelöltet, Vázsonyit éltetve szavazott le Andrassyra. Amikor pedig egy Tisza-párti választót a mentők hoztak hordágyon voksolni, a szabadelvűek megélték, az ellenzék viszont hangulatkeltésnek titulálta, úgymond, hogy már leszavaztatják a halottakat is. Egy szintén kormánypárti szavazó németül közölte, hogy a miniszterelnököt támogatja, mire a küldöttségi elnök azt válaszolta, hogy ő márpedig nem beszél németül, egy lelkes önkéntes tolmács azonban megmentette a szavazatot. Összességében egyébként mindkét párt részéről egy-egy vokсот utasítottak el.¹⁷⁶

A két jelöltre adott szavazatok száma mindvégig közel állt egymáshoz, de késő délelőttől—kora délutántól kezdve Tisza átvette a vezetést, amit sikerült is megőriznie. Kezdeti előnyét annak is köszönhette, hogy a megengedettnél nagyobb csoportokban bocsátották be szavazóit, illetve, hogy olykor egymás után több turnusa is bemehetett. Az így keletkezett eredmény kiigazítása végett Polónyi személyes fellépése még sikerrel járt: egyszerre három Andrassy-turnust engedtek be.¹⁷⁷ A 40 főre emelt szavazói csoportlétszámot kora délután viszont az egyesült ellenzékiek már nem tudták tartani, már az első ekkora csoportba is csak 24 választót küldtek. Erre Tisza hívei oda is szóltak nekik: „Sűrűbben, uraim! Még kérünk Andrassy-választót!” Tisza turnusai ellenben teljes létszámúak

175 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5–6. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 5. p.

176 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5–7. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 5. p., január 29. 3. p.

177 Csik, 2011, 109. p.

voltak, amihez hozzájárult, hogy ekkor érkezett számos banki hivatalnok a szavazásra. A *Pesti Hírlap* szerint rajtuk kívül elsősorban a tisztviselők szavaztak Tiszára, a tanárok, egyetemi oktatók pedig inkább Andrássyra, mely megosztás hasonlatos a II. kerületihez. A lap ezen kívül azt is kiemelte, hogy a kisiparosok, illetve sok szénmunkás, általában véve pedig a kisemberek elsősorban Andrassy mellett foglaltak állást.¹⁷⁸

Az eredménykülönbség Tisza teljes turnusai ellenére nem emelkedett a turnusokban résztvevők létszámának különbségével arányosan, ami egyrészt annak volt köszönhető, hogy a kormánypárt választást szervező emberei a turnusok teljessége végett választójoggal nem rendelkezőket is beküldtek, akik ugyan nem szavaztak, de a hangulatot fenntartották. Emellett az ellenzékiek is viccelődtek azzal, hogy árulkodó tollaikat levéve az ellenfél csoportjával osontak be szavazni, ugyanis magabiztosak voltak a sikert illetően.¹⁷⁹

A szoros részeredmények emberfeletti munkára ösztönözték a korteseket. Krausz Simon, a kormánypárt ekkori egyik főkortese *Életem* című visszaemlékezésében részletesen leírta az ún. ketrecmódszert, mely arra szolgált, hogy a választás napján nyilvántartható, mely választópolgárok nem adták még le szavazatukat, így híveiket vagy a meggyőzhetőnek tartott választókat még akár az utolsó órákban is mozgósíthatták.¹⁸⁰ Délután öt óra előtt a választási helyszínen lefolyt alábbi párbeszéd jól jelezte a kortesek szerepét a kiélezett küzdelemben. Egy Tisza-kortes kérdezett egy választót: „Leszavazott már Tiszára?“, mire az igennel felelt, a kortes helyeslően megjegyezte, hogy ilyen emberekre van szükségük. Erre egy ellenzéki hozzátette: „Vagy inkább olyanokra, akik még nem szavaztak le.” Az Andrassy-párti választónak teljesen igaza volt — bár hozzá kell tenni, hogy nekik is szükségük lett volna olyan hívekre, akik még nem szavaztak –, azonban ezt tudták a kormánypártiak is. Mindkét párt korteskocsijai járták az utcákat új választók összegyűjtésére. A kocsikban Krauszék nem fukarkodtak megvesztegetési pénz vagy a már említett belvárosi takarékpénztárba szóló utalványok osztogatásával sem, s valószínűleg az ellenzék is hasonlóképpen járt el.¹⁸¹

A „szoknyák harcát” elítélő szabadelvűeket ezúttal női kortes is segítette a ferencvárosi orvos felesége, Radóné személyében, aki hozott választókat, hogy erősítse a kormánypárt pozícióját. Polónyi viszont hiába hangoztatta délután, hogy a

178 *Pesti Hírlap*, 1905. január 27. 5–6. p.; *Az Ujság*, 1905. január 27. 5. p.

179 *Pesti Hírlap*, 1905. január 27. 5–6. p.; *Az Ujság*, 1905. január 27. 5. p.

180 *Gerő*, 1988. 125–126. p.

181 *Pesti Hírlap*, 1905. január 26. 3. p., január 27. 5–7. p.; *Az Ujság*, 1905. január 27. 5. p.

Saskörben még 100 embere van, továbbá 400 női szabó is hamarosan érkezni fog, hogy leszavazzon Andrássyra, nem sikerült a Tisza-párthoz hasonló tömegeket mozgósítania a véghajrában, az ellenfél kortesei viszont karonfogva vezették be a választókat a szavazóterembe, hogy voksukat biztosan leadják. Maga Polónyi este kilenc és fél tíz között — ekkora már, miként egy szolgálatot teljesítő rendőr kifejezte a „sasok csupán szállingóztak” az urnákhoz –, szavazott le Andrássyra, mint egyedüli tartalék, abban a biztos tudatban, hogy ő már megszerezte a maga kerületében képviselői mandátumát: „Bemutatom magam, Polónyi Géza, megválasztott képviselő vagyok”.¹⁸²

Emellett folyamatos volt az álhírek terjesztése,¹⁸³ főleg ellenzéki részről. Polónyiék már több mint egy héttel a választások előtt legyártattak olyan plakátokat január 26-i dátummal és déli időponttal, melyek Andrassy több száz szavazatnyi fölényét hirdették a Belvárosban. Polónyi az egyik pártvacsorán azt állította ugyan, hogy erről nem tud, de az összejövétel résztvevőinek számát látva reméli, valóban így fog alakulni a választás eredménye. Noha a valóságban az eredmény nem így alakult, a plakátokat a választás napján hangulatkeltés céljából kiragasztották. A szavazatok ritkulásával a választási elnök fél tízkor fél tizenegyre tüzte ki a zárórát. Ezután is voltak Andrassy-szavazók, akik megpróbáltak erőszakkal bejutni a szavazóhelyiségbe, de a rendőrség azt megakadályozta. A zárórakor a teremben lévők a törvény értelmében még leszavazhattak, végül a választás hivatali apparátusa voksolt, Kunz elnök Tiszára. A végeredményt hajnali egy órára összesítette a három küldöttség: 55 szótöbbséggel Tiszának járt a mandátum.¹⁸⁴

A feszült választási hangulat már az eredmény megállapítása előtt átterjedt az utca népére is. Még javában tartott a választás, amikor a Tisza-szavazókat inzultálták, a korteskocsikat kövekkel dobálták, sztrájkra buzdították az ellenzéki szimpatizánsok, akik között bizonyára számottevő volt a választójoggal nem rendelkezők aránya. Közben egyes csoportok obszcén kortesrigmusokat szavaltak.¹⁸⁵ Az ország legintelligensebb kerületében továbbá a nap végére a bizalmi férfiak már „marha”, illetve „szamár” jelzőkkel illették egymást. A heves indulatok az utcai tömeg körében tetőztek, amikor megtudták az eredményt. Be akartak rontani a választási terembe, a rendőrség azonban megakadályozta, és tizenöt em-

182 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5–7. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 5–6. p.

183 Csik, 2008. 109. p.

184 Az Ujság, 1905. január 17. 5. p., január 27. 5–6. p.; Pesti Hírlap, 1905. január, 18. 4. p., január 27. 5–7. p., MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. t. 373. cs.

185 „Tisza István fazékba szart/Egye meg, aki vele tart.”

bert beidézett a kerületi kapitányságra. A vereségbe Polónyiék sem törődtek bele, Andrassy akarata ellenére — külön kérte is a kérvényt benyújtani szándékozókat, hogy álljanak el a mandátum megtámadásától –, petícióval támadták meg a választást a Kúriánál, melyhez már a választások lefolyása előtt elkezdték gyűjteni az anyagot.¹⁸⁶

A mandátum megtámadása

A Nagy Miklós és társai nevében benyújtott, Tisza mandátumát megtámadó petíció felépítése nagyon hasonlított a II. kerületi választási eredményt kifogásoló kérvényhez. A két fő egységből álló petíció első részében abszolút érvénytelenségi okot bizonyító tényként itt is a Szabadelvű Párt egyik vacsoráját hozták fel. A Vigadóban rendezett január 19-i pártvacsorával kapcsolatban az ellenzék a befolyásolási célzat fennállását azzal indokolta, hogy olyanokat is meghívtak rá, akik előzőleg az Andrassy-párt támogatása mellett tettek írásbeli nyilatkozatot, melyekből bizonyítékul 85-öt csatoltak is a petícióhoz. Itt is sérelmezték továbbá, hogy 475 választó teljesen ingyen vett részt a vacsorán, de a vacsorajegy ára egyébként is kevesebbe (2 korona 40 fillér) került 1175 választó számára, mint amennyit valójában ért, amit a mellékelt számlák is mutatnak. Azt is tudni vélték, hogy a többletköltségeket Székely Ferenc a Belvárosi Takarékpénztár vezérigazgatója finanszírozta. Tisza személyes jelenléte, beszéde pedig a kérvényezők szerint egyértelműen kifejezte, hogy beleegyezett, mi több részese is volt a választópolgárok túlzott mértékű etetésének–itatásának. A vacsoravendégek közt állítólag nagy számban voltak alacsonyabb sorsú, kisiparos és kiskereskedő választók, akiket befolyásolhatóbbnak tituláltak. A petícionálók a vacsora időpontjának megválasztását sem tartották véletlennek, szerintük Andrassy január 15-én mondott lelkesítő programbeszéde után a Tisza-pártnak valamivel ellensúlyozni kellett az ellenzéki fölényt, szerintük ugyanis a miniszterelnök programbeszédét jóval kevesebben hallgatták meg.¹⁸⁷

A következő egységben a viszonylagos érvénytelenségi okokat alátámasztó tények között ugyancsak említettek egy kisebb pártvacsorát, melyet a január 19-éhez hasonló okokból kifogásoltak, továbbá a választópolgárok többszöri itatását

186 Az Ujság, 1905. január 27. 5–6. p.; Pesti Hírlap 1905. január 27. 6–7. p., február 4. 5. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 27. 6. p.

187 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. t. 373. cs.

is sérelmezték. Tisztviselők ellen elkövetett hivatali presszióról a belvárosi petícionálóknak is volt tudomásuk, a Belvárosi Posta és Takarékpénztár 47 beosztottjára gyakoroltak feletteseik nyomást annak érdekében, hogy ne Andrássyra adják voksukat. Ezen kívül Holitzscher Szigfrid közjegyző-helyettes és háztulajdonos bérlőit lakbéremeléssel vagy a lakás felmondásával fenyegette, amennyiben nem a kormánypártra voksolnak: ennek hatására mind a kilencen Tiszára szavaztak. A kérvény 39 választót érintő pénzbeli vesztegetést sorolt fel, és 16 személy esetében az aktív választójoggal történő visszaélést hangoztatták.¹⁸⁸

Az ellenzékiek ebben a kerületben is előhoztak annyi kifogásolható érvényességű szavazatot — a szükséges 55-nél jóval többet —, melyeket, ha a legfelsőbb bírói fórum jóváhagy, Tisza relatív szótöbbsége megszűnik, ami új választás kiírását eredményezte volna. A Kúria Vavrik Béla vezette választási tanácsa azonban, miként a II. kerületben, itt sem adott helyt a petíciónak. Az 1905. június 2-i ítélet — a II. kerületitől eltérően — még a bizonyítási eljárást sem rendelte el. Az abszolút érvénytelenségi tényként megjelölt pártvacsorát itt sem tekintette törvénybe ütközőnek. A bírák szerint a vacsora tényleges költségének összege sem volt olyan nagy, ami a vendéglátás megengedett mértékét meghaladta volna, és a befolyásolási célzat sem bizonyos, hiszen ismerkedési céllal lehetett összejöveteleket tartani. Ráadásul a Kúria úgy vélte, hogy a belvárosi választók közül társadalmi állásukból és intelligenciájukból kifolyólag még a szegényebbek sem változtatják meg pártállásukat egy pártvacsora által nyújtott csekély anyagi előnyért. A közhangulat egyes programbeszédek közötti ingadozásának pedig számos más oka is lehetett.¹⁸⁹

Az ítélet ezen indokai elsőre meglehetősen semmitmondónak, a jogszabály önkényes értelmezésének tűnhetnek. Érdemes azonban az ítélet vonatkozó részét az ellenzéki sajtónak a vacsora utáni tudósításával összevetni. A *Pesti Hírlap* beszámol arról, hogy sokan elégedetlenül távoztak, miután nem jutott hely számukra a Vigadóban, a jelenlevők közül pedig többen csak az étellel foglalkoztak, a beszédek iránt egyáltalán nem érdeklődtek. Előbbiből arra lehet következtetni, hogy a vacsorából kimaradók közül sokan akár el is pártolhattak a Szabadelvű Párttól, az összejövetel tehát nem feltétlenül csak híveket szerzett a kormánypártnak. Utóbbi magatartásforma pedig mutatja, hogy a kizárólag csak a jóllakással törődő szavazók, nem feltétlenül váltak a kormány hívévé, így az ő esetükben a

188 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. t. 373. cs.

189 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. t. 373. cs.

befolyásolási célzat sikertelen maradt.¹⁹⁰ *Az Ujság* azon január 19-i közlése alapján, mely szerint az Andrássy-párt által felbérelt egyének próbát tettek, hogy osztogatnak–e a kormányoldal vacsorájára ingyenjegyeket, még azt a feltételezést is megengedi, hogy a petícióban említett, a vacsora előtt Andrássy mellett magukat elkötelező szavazókat maga az ellenzék küldte el a kormánypárti rendezvényre, hogy később ezáltal megrágalmazhassák a szabadelvűeket.¹⁹¹ Mindenesre akár jogos a kúriai ítélet e téren, akár nem, pártvacsorákat ugyanúgy tartott az ellenzék is, s ezeken hasonló vesztegetésekre, befolyásolásra volt alkalmuk.

A relatív érvénytelenségi tények közül az ítélet ugyanúgy mint a II. kerületi petícióval kapcsolatban, a befolyásolási célzat hiánya miatt a pártvacsorákat nem tartotta helytálló panasznak. Sok sérelmet pedig alaki okokra hivatkozva utasított el a Kúria. Az itatás útján történő megvesztegetésnél például nem neveztek meg pontos időpontot, a kérvényben szereplő „mintegy két héttel előtte” ugyanis a választási tanács szerint nem tekinthető annak. A szavazás napján folyó itatás esetén pedig azt hiányolták, hogy nem tartalmazta a petíció azt, hogy ezen vesztegetés még az illető leszavazása előtt történt, hiszen ha csak utána, akkor nem befolyásolta a szavazatot. A háztulajdonosi és pénzbeli korrupciós ügyekkel kapcsolatban szintén alaki kifogásként azt hozta fel a Kúria, hogy nem szerepelt hivatkozás a törvény megfelelő paragrafusára. A hivatali pressziók esetében hiányolták, hogy nem sorolták fel tételesen azt, hogy melyik fölérendelt tisztviselő pontosan melyik alárendeltjét befolyásolta. A csak együttesen megnevezett állítólagos hivatali nyomást alkalmazó felettesek közül ráadásul egy még a választást megelőző évben nyugdíjba ment, egyet pedig máshová helyeztek. A 16 szavazatból, melyet a kérvény szerint szabálytalanul adtak le, hétről bebizonyították a belügyminisztertől kikért hiteles okiratok segítségével, hogy törvényesek voltak. Egy további esetben ugyancsak a kérvény alaki hiányosságát állapították meg, mivel a petíció nem nevezte meg az állítólag más helyett szavazót, és azt sem, hogy ki helyett voksolt. A további hét kétesnek mondott szavazatot ki sem vizsgálták, arra hivatkozva, hogy ezek esetleges levonása már nem fenyegeti Tisza megválasztásának többségét.¹⁹²

A belvárosi mandátum megtámadásának ügyéből az látható, hogy a kormány széles skáláját alkalmazta a visszaéléseknek a IV. választókerületben is. A korábbi fejzetekből azonban kiderült, hogy a két vezető politikus párharcában az ellen-

190 Pesti Hírlap, 1905. január 20. 4. p.

191 *Az Ujság*, 1905. január 19. 3. p.

192 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. 373. cs.

zék sem riadt vissza a különféle törvénytelen eszközöktől, vesztegetésektől, aminek az Andrássy-család vagyona is megfelelő anyagi alapot biztosíthatott. A II. kerületől eltérően itt tehát kiegyenlítettebbnek mondható a visszaélések aránya, és az alkalmazott módszerek között is nagyobb az átfedés. A kétoldalú korrupció egyensúlyára vagy legalábbis közel azonos mértékére az is bizonyíték lehet, hogy maga Andrássy sem kívánta ellenfele mandátumának megtámadását. Mindezek alapján a belvárosi 1905. évi választásról elmondható, hogy a visszaélések a korteskedés meghatározó jelenségei voltak, de a vizsgált szempontok alapján valószínű, hogy nem ezen múlt a mandátum sorsa, mivel nem köthető kizárólag vagy lényegesen nagyobb arányban a győztes félhez.

Kitekintés és összegzés

Nyíri Sándor és Tisza István Budapest II. illetve IV. kerületében az 1905-ös választásokon mandátumhoz jutott ugyan, de országos összesítésben a szövetkezett ellenzék pártjai küldhettek több képviselőt a parlamentbe. A Függetlenségi és '48-as Párt 166 megszerzett mandátuma önmagában is felülmúlta a Szabadelvű Párt 159 választókerületben aratott győzelmét, ráadásul még a szövetkezett ellenzék többi pártjának mandátumai (disszidensek: 27, Néppárt: 25, Új Párt: 12) is növelték a volt kormánypárt első és a korszakban egyetlen választási vereségének mértékét.¹⁹³ Összességében viszont a székesfőváros megőrizte kormánypárti beállítottságát akkor, amikor az ellenzéknek sikerült az ország választópolgárainak többségét maga mellé állítania.

Mennyiben köszönhette a Szabadelvű Párt budapesti mandátumait a választási visszaéléseknek? A kormánypárt által nagymértékben alkalmazott korrupcióra, hatalmi nyomásra vagy a választást lebonyolító apparátus túlkapasáira az ellenzéki sajtó a bemutatott két választáson kívül csak a VI. kerület esetén panaszkodott, ahol azonban mindezek ellenére nem a kormánypárti Hieronymi Károlyt, hanem a demokrata Vázsonyi Vilmost választották képviselőnek.¹⁹⁴ A visszaélések választási eredményt jelentősen befolyásoló szerepe így csak az általam ismertetett II. és IV. kerület esetén merül fel. Ahhoz, hogy a törvénytelen eszközök bevetésének jelentőségét az eredményre nézve meg lehessen ítélni, azt érdemes értékelni,

193 Ihász, 1992. 39. p.

194 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 8–10. p., január 27. (rendkívüli déli szám) 1–4. p.; Az Ujság, 1905. január 28. 3–4. p.

hogy a választást elveszítő ellenzék által alkalmazott módszerek mennyire lehetnek hatékonyak a kormánypártéhoz képest.

A II. kerületben azt lehetett látni, hogy a szabadelvűek által sérelmezett ellenzéki kampányeszközök közül a falragaszok, plakátok, zászlók, jelvények eltávolítása mellett csak a tanári korteskedés ütközött törvénybe. Belátható azonban, hogy az előbbi tevékenységek aligha hathattak közvetlenül a választási eredményre, és a tanárok által a szülőkhöz küldött írásbeli agitáció sem lehetett olyan nagy hatású, hogy a meggyőződéses szabadelvűeket eltántorítsa. Ellenben az ellenzéki sajtó, majd a Nyíri mandátumának megtámadását indítványozó kúriai petíció a kormánypárt érdekében elkövetett hivatali presszió alkalmazását emelte ki, mind az állami tisztviselők, mind pedig az állammal szoros érdekszövetségben lévő gazdasági szervek alkalmazottai körében. A fizetésemelés ígérete, vagy annak megvonásával esetleg áthelyezéssel, elbocsátással történő fenyegetőzés pedig nyilvánvalóan már a választópolgárok egzisztenciáját határozta meg, ezért ők a hatalmi nyomásnak engedve többnyire Nyírire adták voksukat. Minthogy az ellenzéki petíció majdnem 300 ilyen esetről tudott, még ha nem is mindegyik igaz belőle, kijelenthető, hogy a visszaélések döntő befolyással bírtak a II. kerületi választás végeredményére, hiszen ezek elsősorban a megválasztott kormánypárti félhez kötődtek.

A IV. kerületi választási mozgalom során szintén számos visszaélési ügyet ismertettem. Itt azonban meglehetősen kiegyenlítettnek mutatkozott a két párt között a törvénytelen eszközök megoszlása. Bár a hivatali nyomásgyakorlás a Belvárosban is csak a szabadelvűekhez kötődött, ez a II. kerületinél kisebb mértékű volt, pénzbeli és egyéb anyagi előnyökkel történő vesztegetéseket pedig Andrassy tábora is jócskán alkalmazott. Az előkelő női kortesek fenyegetése megrendeléseik elmaradásával már szintén a belvárosi kiskereskedők és kisiparosok létét, megélhetését tette ki veszélynek. Tisza és Andrassy küzdelme esetén tehát nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a visszaélések döntő szerepet játszottak volna a mandátum elnyerésében, bár a csekély szavazatkülönbségből adódóan már az is elegendő lehetett, ha a kormánypárt törvénytelen eszközeinek mértéke csak egy hajszállal is meghaladta az ellenzékét.

A visszaéléseken kívül viszont számos más tényező is alakíthatta a budapesti polgárok politikai állásfoglalását. A jelölt személyének kérdése is bizonyára befolyásolta a szavazókat. Darányi ilyen szempontból egyrészt szimpátiát válthatott ki azzal, hogy 24 éve volt a II. kerület képviselője, és a tisztviselők barátjának szerepében tetszelgett, a disszidensekhez való csatlakozása viszont mind a párthű szabadelvűek, mind pedig az öt évek óta abcugoló függetlenségiek közül is ellene fordíthatott egyes választókat. A IV. kerületben két hasonló súlyú politikus állt

egymással szemben, akiknek véleménye jobbra csak a politikai eszközök alkalmazásában különbözött. A hagyományosan kormánypárti kerületben azonban a párhűség szempontja szintén a szabadelvűek felé billentette a mérleg nyelvét. A párhű szavazók álláspontjában közrejátszhatott az a nagyszabású fejlődés, amin Budapest a kiegyezéstől kereszttülment,¹⁹⁵ s amit a választójoggal rendelkezők — akik többnyire a világvárossá válásnak elsősorban az előnyeit élvezték — bizonyára a Szabadelvű Párthoz kötöttek, hiszen ezen a választáson a '67-es alapon történő változatlan kormányzáshoz egyértelműen csak ők ragaszkodtak.

Továbbá a II. és még inkább a IV. kerület választópolgárai között is nagy számban voltak, akik meglehetősen nagy műveltséggel rendelkeztek. Rájuk minden bizonnyal nagyobb hatással lehetett Nyíri, különösen pedig Tisza programbeszéde. Tiszáé különösen jól felépített, racionális érveket felvonultató szónoklat volt, de Nyíri is ezt a hivatalos kormányprogramot adta elő, emellett pedig nagy hangsúlyt fektetett a helyi, kerületi ügyekre. Az ellenzék ezzel szemben túlnyomórészt az érzelmekre kívánt hatni sérelmi politikájával, a november 18-i törvényesítésre nagy hangsúlyt helyezve, amivel inkább a vidéki vagy a kevésbé művelt kerületekben érhetett célt, nem pedig a székesfőváros e kerületeiben.

A pártkötődés, a jelöltállítás, a programbeszédetek tehát eleve kialakíthatták a választókban a politikai állásfoglalásukat, és ezek után juthattak szerephez a visszaélések a bizonytalanok megnyerésében vagy az ellenpárthoz csatlakozók átpártoltatásának elérésében. A bemutatott két kerületben mindegyik tényező fontos szerepet játszott, a visszaélések mértéke pedig kiemelkedett a budapesti kerületek közül. A törvénytelen eszközök bevetésének kizárólag kormánypárthoz kötődése csak a hivatali presszió esetén mondható ki, és a korrupció, hivatali erőszak alkalmazásának választási eredményt eldöntő volta is csak a II. kerületben látszott egyértelműnek, a IV. kerületben kérdéses, míg az ehelyütt részletesen nem ismertett VI. kerületi választás egyenesen rácafolta a „mindenható korrupció mítoszára” és bebizonyította, hogy az előbb említett tényezők és egyéb szempontok is lehettek nagyobb befolyással a választás végeredményére.¹⁹⁶

Tény azonban, hogy a két budapesti kerület választása is jól példázza, hogy a dualizmus kori választások közül jó néhánynak kisebb-nagyobb mértékben alapvető velejáráói voltak a választási visszaélések, melyeket a választási mechaniz-

195 *Pölskei Ferenc*: A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikusok és intézmények. Bp. 2001. 48–52. p. (História Könyvtár Monográfiák. 15.)

196 A VI. kerületi választási mozgalom és a választás lefolyása is elsősorban a kormánypárt részéről elkövetett visszaélésektől volt hangos a sajtóban. ld. pl. Pesti Hírlap, 1905. január; Az Ujság, 1905. januári számai

mus tett lehetővé alapvetően a nyílt szavazás rendszerével. De a jelenség fennmaradásához szükséges volt az is, hogy a nemzet egy jó része — a *Pesti Hírlap* megfogalmazásában — leste, várta, kereste, hogy elnémítsák;¹⁹⁷ azaz a társadalom bizonyos tagjai örömmel bocsátották áruba szavazatukat haszonszerzés fejében. A pártvezetők és a pártérdekeket közvetítő sajtó pedig előszeretettel háborodott fel az ellenfél által alkalmazott törvénytelen módszereken, de a saját maguk által bevetett ugyanilyen eszközöket természetesnek vélték.

197 Pesti Hírlap, 1905. január 13. 1. p. [vezércikk]